

Mikko Tyni

MARSKIN MUSKETTISOTURIT LÄHIKUVASSA

Ylipäällikön jatkosodan aikaiset henkivartijat ja heidän taustansa

Kandidaatintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
15.3.2022

*“Vaikka kornetti Blåfieldin Erikoisryhmän olemassaolo tiedettiinkin päämajan piirissä
ja sille annettiin aivan erityinen arvo Marskin hengen varjelijana,
puhuttiin siitä yleensä hiljaa, eikä se milloinkaan esiintynyt julkisesti”*

Marsalkan henkivartioryhmän jatkosodan aikaisen päällikön,
kornetti Erik Blåfieldin haastattelu *Seura*-lehdessä 1959.

Kansikuva: Ylipäällikön henkivartioryhmä yhteiskuvassa vuonna 1943
Mannerheimin kaupunkiasunnon “Graniittilinnan” edessä Mikkelissä.
(SA-kuva nro. 152706, kuvaaja tuntematon)

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	4
1.1. Metodi ja rajaukset.....	5
1.2. Aikaisempi tutkimus.....	7
1.3. Käytetyistä lähteistä.....	9
2. YLIPÄÄLLIKÖN HENKIVARTIOINNIN TAUSTA – MITEN JA MILTÄ MARSALKKAA SUOJATTIIN?.....	12
2.1. Päämajan valvontaosasto: henkivartioiden viitekehys.....	14
3. YLIPÄÄLLIKÖN HENKIVARTIOSTO 1941–1944: “ERIKOISRYHMÄ”.....	15
4. HENKIVARTIJAT LÄHIKUVASSA.....	16
4.1. Sotilasarvot, vakanssit ja palvelussuhde.....	18
4.2. Ikä ja siviilitausta.....	20
4.3. Palvelusaika, aiempi palvelushistoria ja palveluskelpoisuus.....	22
4.4. Rekrytoituminen.....	25
4.5. Valintaprosessi ja valintojen onnistuminen.....	26
5. SUOMALAISTEN SOTILASHENKIVARTIJOIDEN PROFILIT.....	28
5.1. Päälystö.....	29
5.2. Henkivartioryhmän henki – “Esprit de Corps du Groupe spécial”.....	31
6. PÄÄTÄNTÖ.....	32
LÄHTEET.....	34

1. Johdanto

Suomen marsalkka Carl Gustaf Emil Mannerheimista (1867–1951) on julkaistu sadoissa laskettava määrä tutkimuksellisia ja populaareja kirjoja, artikkeleita ja muistelmakuvauksia. Yksistään elämäkerrallisia teoksia on julkaistu kymmenittäin. Hänen harvinaislaatuisen elämänsä jokseenkin jokainen vaihe on dokumentoitu tarkoin ja elämäntien risteyskohdat ja niistä versoneet tapahtumakulut kirjoitettu auki. Tutkimus on vuosikymmenten saatossa jatkuvasti täydentänyt historiallista Mannerheim-kuvaa. Tästä huolimatta löytyy kuitenkin vielä joitakin häneen liittyviä osa-alueita, joita ei juurikaan ole historiantutkimuksen näkökulmasta tarkasteltu. Eräs tällainen alue on hänen henkilökohtainen turvallisuutensa; toteutumista vaille jääneitä väkivallantekoja ja suoranaisia murhayrityksiä suunnattiin häntä vastaan useasti, vaihtelevin motiivein ja suunnitelmallisuuden astein. Osa hankkeista eteni pidemmälle, osa kuivui kokoon lähtöruudussaan. Näiden torjumiseksi toimeenpantujen turvallisuusjärjestelyjen konkreettisimmat toteuttajat – ylipäällikön henkivartijat – ovat ryhmä, joka pitkälti tehtävänsä sanelemana pysytteli mahdollisimman huomaamattomissa. Siinä missä marsalkan lähimmistä työtovereista, adjutanteista, sotilaspalvelijoista, autonkuljettajista ja sihteereistä on kirjoitettu, ja he ovat kirjoittaneet, henkivartijoita on useimmiten sivuttu enimmilläänkin hajamaininnoissa ja kasvottomina toimijoina. Tämä työ pyrkii omalta osaltaan lisäämään tietämystämme siitä, millaiset henkilöt – tutkija Vladimir Panschinia lainaten, “kasvottomat miehet” tai henkivartioryhmän varapäällikön Atte Kalajoen sanoin “Marskin muskettisoturit” – ylipäällikkö Mannerheimia suojasivat jatkosodan aikana.

Tässä tutkimuksessa on pyritty selvittämään Mannerheimin sotilashenkivartijoina¹ jatkosodan aikana 1941–1944 toimineiden henkilöiden taustaa kiinnittäen erityisesti huomiota tehtävään valikoitumiseen, ylenemis- ja palkitsemiskehitykseen, mahdolliseen tehtävästä pois siirtämiseen sekä tehtävässä toimineita henkilöitä yhdistäneisiin piirteisiin. Tämän tavoitteen pohjalta lähdeaineistosta on etsitty vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Keitä Suomen armeijan ylipäällikön, marsalkka Mannerheimin jatkosodan aikaiset sotilashenkivartijat olivat ja millaisista taustoista he tulivat?

¹ Käsitteellä *sotilashenkivartija* tarkoitetaan tässä jatkosodan aikana palveluksessa ollutta reserviläistä, varusmiestä tai vakituiseen henkilökuntaan kuulunutta, joka on palvellut Päämajan valvontaosaston alaisessa ylipäällikön henkivartioryhmässä.

- 2) Millaisiin henkilökohtaisiin ja ammattitaidollisiin ominaisuuksiin henkivartijoita valikoitaessa kiinnitettiin huomiota, miten itse valikointi tapahtui ja miten se onnistui?
- 3) Millainen sotilashenkivartijan palvelusura tehtävässään pääsääntöisesti oli?

1.1. Metodi ja rajaukset

Tutkimus on toteutettu prosopografisella ja kollektiivibiografian piirteitä omaavalla tutkimusotteella, jossa henkivartijoina toimineista on koottu tietoa mahdollisimman laajasta lähteistöstä ja tieto on edelleen järjestetty vertailun ja analyysin mahdollistavaan muotoon tietokannaksi.² Aineistosta on tehty sekä määrällisiä että laadullisia³ havaintoja ja näiden pohjalta esitetään johtopäätöksiä. Lisäksi aineistoa on vertailtu tutkija Vladimir Panschinin Päämajan valvontaosastossa toimineesta vertailukelpoisesta henkilöryhmästä kokoamaan aineistoon, jota käsitellään tarkemmin luvussa 4.

Tutkimus rajautuu ajallisesti jatkosodan aikaan: henkivartioryhmän – josta käytettiin yleisesti nimitystä “Erikoisryhmä” – perustamisesta hieman ennen sodan syttymistä 19.6.1941, ryhmän jäsenten kotiuttamisiin loka-marraskuussa 1944 välittömästi jatkosodan jälkeen. Jatkosodan ajallisen kehyksen sisällä tutkimus kattaa siten sodan kaikki jaksot: hyökkäysvaiheen kesästä vuodenvaihteseen 1941–1942, asemasotavaiheen, vetäytymisvaiheen kesällä 1944 ja sodan loppuvaiheet aseleponeuvotteluineen samana syksynä. Tämä ajallinen raja on perusteltu ensinnäkin siksi, että noin kolme vuotta ja kolme kuukautta kestänyt jatkosota pisimpänä osana Suomen toisen maailmansodan aikana käymiä sotia tarjoaa laajimman yhtäjaksoisen kontekstin aiheen tutkimukselle. Toisaalta myös ylipäällikön henkivartiojärjestelyt olivat jatkosodan aikana esimerkiksi edeltäneeseen talvisotaan nähden jokseenkin lopulliseen muotoonsa jalostuneet, jolloin tutkittava joukko, henkivartioryhmä, pysyi organisatorisesti yhtenäisenä, mutta toisaalta ajanjakson pituudesta johtuen koki useita sisäisiä muutoksia. Lisäksi jatkosodan aikana

² Prosopografisesta metodista, ks. Uotila 2014, erityisesti kappale “Prosopografinen tutkimusmenetelmä käytännössä”. Kaikista tutkimusaineistoon kuuluvista kerättiin kantakorteista ja mahdollisista nimikirjoista tiedot syntymäajasta ja -paikasta, isän ammatista, palvelustiedoista (aiempi sotapalvelus, sotilaskoulutus, siirrot, ylennykset, kunniamerkit), siviiliammattista ja -säädyistä sekä tutkimusongelman kannalta relevanteista fyysisistä ominaisuuksista, kuten pituudesta ja palveluskelpoisuusluokasta. Lisäksi mahdollinen suojeluskuntaan kuuluminen ja saavutetut ampumamerkit huomioitiin. Tiedot on koottu anonymisoituun muotoon, mutta yksittäisiin tietoihin voidaan viitata myös henkilön nimellä, milloin se on asiayhteyden kannalta perusteltua, eikä liity arkaluontoisiin pidettäviin seikkoihin. Henkilöiden tunnistettavuudesta, ks. viite 4.

³ Laadullisen havainnoinnin analyysimenetelmänä on käytetty lähilukua. Sitä hyödyntäen on erityisesti arkistoaineistosta, lehtiartikkeleista ja päiväkirjoista eroteltu em. henkilöhistoriallisia havaintoja syventävää ja taustoittavaa tietoa.

Erikoisryhmä sai hoidettavakseen sellaisia erityistehtäviä, joille talvisodan aikana sen lyhyestä kestästä johtuen ei juurikaan ollut tarvetta. Näitä olivat esimerkiksi marsalkan rintamamatkat ja useat korkean profiilin valtiovierailut Päämajaan, joihin liittyvät turvatoimet haasteineen myös lankesivat ryhmän vastuulle. Ajallista rajausta vain jatkosotaan tukee lisäksi se lähteistöön liittyvä seikka, ettei talvisodan improvisoiduista järjestelyistä ole säilynyt sitäkään vähää arkisto- ja henkilöhistoriallista aineistoa, mihin jatkosodan aikaisen henkivartioryhmän osalta on voitu tukeutua.

Tutkimusaiheen kannalta oleellinen temaattinen muutos on Mannerheimin valinta tasavallan presidentiksi elokuussa 1944, jolloin hänen asemaansa armeijan ylipäällikkönä yhdistyi myös siihen saakka erillinen valtionpäämiehen tehtävä. Tämä tuo tarpeen toiselle, sisällölliselle rajaukselle, jossa presidenttiaseman myötä Mannerheimin käyttöön tullut, poliisiorganisaatioksi lukeutuva Tasavallan presidentin vartiosto rajataan tutkimuksen ulkopuolelle; vaikka se toiminnallisesti tulikin Erikoisryhmän päällikön alaisuuteen, pysyi se organisatorisesti erillisenä. Tutkimus käsittelee siis vain marsalkan sotilashenkivartijoita.⁴

Tutkimuseettisenä linjauksena aineistossa esiintyvistä henkilöistä on pääsääntöisesti käytetty heidän oikeita nimiään, mikä on sotahistoriallisessa tutkimuskirjallisuudessa nykyisin varsin yleinen käytäntö.⁵ Tämä on perusteltua myös tutkimuksen kohteena olevan joukon erityisaseman ja tehtävässä toimineiden vähäisen lukumäärän vuoksi. Lisäksi useampi henkivartijoista on esiintynyt sanoma- ja aikakauslehtien artikkeleissa omilla nimillään, joissa myös toisiin tehtävässä toimineisiin on viitattu tunnistettavasti. Ratkaisua voidaan perustella myös tutkimuksen eräällä motivaatiolla: tuoda tärkeää, mutta vaijettua ja unohdettua taustaroolia hoitaneet ihmiset ansaitusti esiin, sananmukaisesti marsalkan sivuilta ja takaa. Tämä on myös ollut tekijän käyttöön yksityisaineistoa luovuttaneiden henkivartijoiden läheisten tahtotila.

⁴ Sotilashenkivartijoista koostunut ylipäällikön turvallisuusvartiosto jatkoi toimintaansa myös jatkosodan jälkeen poliisihenkivartioston rinnalla, mutta siihen rekrytoitiin uusi, vakituiseen palvelukseen otettu henkilöstö ja kyse oli tällöin rauhanaikaisesta järjestelystä. Nimityksestä ”Erikoisryhmä” luovuttiin tässä vaiheessa.

⁵ Esimerkiksi henkivartijoihin tehtävänsä luonteen osalta jokseenkin vertailukelpoisista sotilaiden erityisryhmistä, kuten Päämajan kaukopartiomiehistä, salaisen radiotiedustelun henkilöstöstä ja toisaalta esimerkiksi rykmenttien valistusupseereista on uudemmassa tutkimuskirjallisuudessa tavattu sotilasarvoon katsomatta käyttää oikeita, tunnistettavia nimiä. Esim. Porvali, Mikko (2021): *Kohti itää. Päämajan kaukopartio-osasto Vehniäinen 1941*. Atena, Jyväskylä; Pilke, Helena (2018): *Omat haukkuivat politrukeiksi. Jatkosodan valistusupseerit*. Docendo, Jyväskylä; Lehtonen, Lauri, Timo Liene & Ohto Manninen (2016): *Sanomansiappaajia ja koodinmurtaajia. Suomen radiotiedustelu sodassa*. Docendo, Jyväskylä.; Kosonen, Matti (2004): *Talvisodan tiedustelijat. Päämajan tiedusteluosaston Sortavalan alatoimisto talvisodassa*. Atena, Jyväskylä.

Erityisen arkaluontoisten asioiden, kuten terveystietojen ja rikosten kohdalla on henkilöt kuitenkin anonymisoitu tai asiasisältö esitetty henkilöä erittelemättä.

1.2. Aikaisempi tutkimus

Aihepiirin aikaisempi tutkimus on syytä jaotella suomalaisen henkilösuojauksen historialliseen tutkimukseen ja laajemman, Mannerheimin sota-aikaiseen suojaukseen läheisesti kytkeytyvän organisaatiokontekstin – Päämajan valvontaosaston ja toisen maailmansodan aikaisen suomalaisen sotilasvastavakoilun – tutkimukseen. Ennen vuotta 2018 ei varsinaista henkilösuojaushistorian tutkimuskirjallisuudeksi luokiteltavaa aineistoa ole Suomessa julkaistu. Aihetta on tosin tiettävästi käsitelty suppeasti ainakin yksittäisessä poliisipäällystökurssin lopputyössä⁶, joka ei ole toistaiseksi saatavilla.⁷ Siten varhaisinta suomalaisen henkilösuojauksen historiallista tutkimusta edustaa vuonna 2018 *Sotahistoriallisessa aikakauskirjassa* julkaistun yleiskatsauksen luontoinen artikkeli⁸, jossa esiteltiin pääpiirteittäin marsalkka Mannerheimin henkivartioiden järjestelyt talvi- ja jatkosodan aikana. Kuluneiden neljän vuoden aikana on tietämykseni tutkimukseni aiheesta lisääntynyt sekä toisaalta myös lähdetilanne eräiltä osin oleellisesti parantunut, ja siten tutkimuksen kohdentaminen Mannerheimin sotilashenkivartioiden henkilöihin on tullut mahdolliseksi.⁹ Vuonna 2018 julkaistiin myös Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulussa tehty hallintotieteiden maisteri Antti Vanhatalon pro gradu -tutkielma *Suomen valtionpäämiehen henkilösuojaus itsenäisyyden alussa*¹⁰, joka keskittyi tasavallan presidenttien henkilösuojauksen historialliseen kehitykseen presidentti-instituution alusta 1919 joulukuuhun 1944, jolloin presidentin henkilösuojaus siirtyi Liikkuvan poliisin vastuulle. Mannerheimia tutkielmassa käsitellään vain presidenttikautensa osalta, joskin edeltäviin vaiheisiin viitataan pintapuolisesti. Vanhatalon työn erityinen ansio on ajatusten herättäminen siitä, millaisin tutkimuskysymyksin ja aineistoin henkilösuojaushistoriaa ja sen toimijoita voidaan lähestyä. Tutkimuskirjallisuuden ulkopuolella toimittaja Jan Fredriksson on lyhyesti luonnehtinut poliisin toteuttaman henkilösuojauksen historiaa vuodesta

⁶ Koivu, M. (1983): *Presidentin turvallisuusvartiosto*. Poliisipäällystökurssin lopputyö. Espoo, Poliisiopisto.

⁷ Poliisiammattikorkeakoulun tietopalvelusihteeri Kirsi Uimosen ja johdon sihteeri Marjo Ritalan sähköpostiviestit 17.1.2022.

⁸ Tyni 2018.

⁹ Esimerkiksi päiväkirja- ja muistelmataineistoa on tullut saataville aiempaa enemmän ja tekijä on luonut yhteyksiä Mannerheimin sota-aikaisten henkivartioiden jälkeläisiin, joilta on usein saatu merkityksellistä täydentävää tietoa.

¹⁰ Vanhatalo 2018. Vanhatalolla on henkilösuojaushistorian tutkijaksi laaja näkökulma, sillä hän on myös henkilökohtaisesti toiminut Tasavallan presidentin turvallisuusvartiostossa presidentti Martti Ahtisaaren kaudelta alkaen. (Merikallio & Ruokanen 2015, s. 361). Vanhatalon keskeisimpänä lähdeaineistona oli Tasavallan presidentin kanslian arkisto, joka sisältää runsaasti materiaalia presidentin vartiostosta.

1944 yleistajuisessa henkilösuojausta käsittelevässä tietoteoksessaan *Miehet mustissa*¹¹. Myös kansainvälisesti henkilösuojauksen historian tutkimus on melko harvinaista; tunnetuimmat aihepiirin julkaisut keskittyvät Yhdysvaltain Salaiseen palveluun ja historiallisten diktatuurien, kuten kansallissosialistisen Saksan ja Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelyihin.¹²

Marsalkka Mannerheimin henkilösuojauksesta talvi- ja jatkosodassa ylätasolla vastannutta organisaatiota, Päämajan valvontaosastoa, on sen sijaan tutkittu laajemmin ja pidemmältä ajanjaksolta. Perusteellisimmin aiheeseen on perehtynyt sotatieteiden tohtori, everstiluutnantti Vladimir Panschin. Panschinin väitöskirja *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa* vuodelta 2018¹³ on suomalaisen sotilasvastatiedustelun historian perustutkimus ja tämän työn kannalta keskeisin lähde valvontaosaston organisaation, toiminnan ja käytäntöjen osalta. Panschin on julkaissut aiheesta myös vuonna 2000 suppeamman, lähinnä jatkosodan aikaan rajautuvan opinnäytemuotoisen tutkimuksen *Kasvottomien miesten sota – Päämajan valvontaosaston toiminta jatkosodassa*¹⁴, joka on kuitenkin valvontaosaston henkilöstörakenteen analyysin osalta paikoin yksityiskohtaisempi ja tarjoaa siten tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisimmän vertailuaineiston. Mannerheimin henkilösuojauksen osalta Panschin tyytyy lähinnä toteamaan henkivartioryhmän olemassaolon ja analysoi lyhyesti sen erityisasemaa valvontaosaston sisällä.¹⁵ Panschinin ohella Päämajan valvontaosastoa ovat eri näkökulmista tutkineet mm. Jukka Lindstedt (valvontaosaston rooli kuolemanrangaistukseen johtaneiden sota-ajan rikosten tutkinnassa ja torjunnassa)¹⁶, Ida Suolahti (valvontaosaston osuus Suomen jatkosodan aikaisissa ihmisluovutuksissa Saksalle)¹⁷ ja – teostensa osalta lähinnä populäärin tietokirjallisuuden alaan lukeutuvina, mutta monella tapaa tutkimusaiheen pioneeritöinä – Jukka Rislakki (valvontaosaston rooli sotien 1939–1945 aikaisessa vakoilun, tiedustelun ja maanalaisen

¹¹ Fredriksson, Jan (2012): *Miehet mustissa. Henkivartioidin salainen maailma*. Teos, Helsinki.

¹² Tämän työn kannalta hyödyllisimmäksi on osoittautunut professori Peter Hoffmannin perusteellinen tutkimus Saksan valtakunnankanslerin Adolf Hitlerin henkilösuojauksesta, jolla on sekä ajallisia että toiminnallisiakin yhtymäkohtia Mannerheimin henkilösuojaukseen. (Hoffmann 2000). Yhdysvaltojen osalta esim. Jeffreys-Jones, Rhodri (2003): *Cloak and Dollar: A History of American Secret Intelligence*. Yale University Press, New Haven, CT. Neuvostoliiton (ja Venäjän) osalta: Cox, David J. (2000): *Close Protection: The Politics of Guarding Russia's Rulers*. Praeger Publishers, Westport, CT.

¹³ Panschin 2018.

¹⁴ Panschin 2000. Ko. tutkimus on julkaistu pro gradu -työhön rinnastuvana opinnäytteenä vanhamuotoisen upseerin tutkinnon muuntamiseksi yleemmäksi korkeakoulututkinnoksi.

¹⁵ Panschin 2018, s. 4, 6, 90, 136; Panschin 2000, s. 24–25.

¹⁶ Lindstedt 1999.

¹⁷ Suolahti, Ida (2016): *Yhteinen vihollinen, yhteinen etu. Sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.

toiminnan kentässä)¹⁸. Näiden töiden edustamat näkökulmat valvontaosastoon eivät kuitenkaan ole osoittautuneet tutkittavan aiheen, valvontaosaston toteuttaman ylipäällikön henkisuojauksen ja erityisesti siitä vastanneen henkilöstön, kannalta relevanteiksi yksittäishuomioita lukuunottamatta.

Varsinaisen tutkimuskirjallisuuden ulkopuolelta on sen vähyyden ja toisaalta aiheen erikoislaatuisuuden vuoksi syytä nostaa esiin kaksi Mannerheimia ylipäällikkönä käsittelevää yleisesitystä, joissa turvallisuutta ja henkivartiointia on painavammin ja ajoittain problematisoivastikin sivuttu. Toimittaja Sakari Virkkusen presidenttielämäkertojen sarjassa ilmestynyt *Mannerheim – marsalkka ja presidentti*¹⁹ on ollut tämän työn kannalta hyödyllinen lähde, sillä Mannerheimin turvallisuutta käsittelevissä kohdissa Virkkunen on käyttänyt lähteenään marsalkan henkivartijana vuosina 1942–1946 toimineen Unto Laitisen antamia, jokseenkin ainutlaatuisia tietoja. Myös kenraaliluutnantti Wiljo Einar Tuompon 1968 julkaistut, toimitetut päiväkirjat, *Päiväkirjani päämajasta 1941–1944*²⁰ osoittautuivat hyödyllisiksi, sisältäessään useampia merkityksellisiä “sisäpiiriläisen” havaintoja marsalkan turvallisuuteen ja henkivartijoihin liittyen.

1.3. Käytetyistä lähteistä

Edellä käsitellyn tutkimuskirjallisuuden ohella keskeisen julkaistujen lähteiden ryhmän muodostavat yksittäisistä henkivartijoista lähinnä 1950- ja 1960-luvuilla eri sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistut haastattelut ja henkilöjutut.²¹ Näitä on tarkasteltu kriittisesti, huomioiden ajallinen välimatka tapahtumahetkeen (~10–25 vuotta, kahden jutun osalta 50 vuotta) ja eräiden julkaisujen sensaatiohenkinen luonne, joka on voinut vaikuttaa jutun näkökulmiin ja painotuksiin. Monessa tapauksessa ne ovat kuitenkin ainoa käytettävissä oleva syventävä lähde yksittäisen henkivartijan taustan avaamiseen.

¹⁸ Rislakki, Jukka (1982): *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Love-kirjat, Helsinki ja Rislakki, Jukka (1985): *Maan alla : vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941–1944*. Love-kirjat, Helsinki.

¹⁹ Virkkunen 1989.

²⁰ Tuompo 1968. W.E. Tuompo toimi jatkosodan aikana Päämajan komentoosikunnan päällikkönä ja saattoi läheisestä asemastaan käsin havainnoida ylipäällikköä ja ylimmän sodanjohdon arkea päivittäin.

²¹ *Uusi Aura* 1951; *Tutka* 1954; Reponen 1959; Nurminen 1963; Paakkanen 1967; Hotinen 1967; Pulkkinen 1992; Koivisto 1992. Veikko Karesalon ja Atte Kalajoen haastattelut 1990-luvulta ovat tietävästi viimeiset henkivartijoiden omakohtaiset puheenvuorot.

Arkistolähteitä on pyritty hyödyntämään mahdollisimman laajasti. Tässä huomattavan ongelman muodostaa aiheen kannalta kaikkein keskeisimmän aineiston, Päämajan valvontaosaston arkiston – mukaanlukien siis henkivartioryhmää koskevat ja sen tuottamat asiakirjat – jokseenkin täydellinen tuhoaminen syksyllä 1944.²² Esimerkiksi henkivartioryhmän päällikön laatimista, valvontaosaston päällikölle osoitetuista säännöllisistä raporteista, jotka ihanteellisesti olisivat olleet tällaiselle tutkimukselle täsmälähde, vain yksi on säilynyt.²³ Myös kaikki ryhmään kuuluneiden ylentämistä, palkitsemista ja siirtämistä ja uusien tulokkaiden valikointia pohjustavat valvontaosaston sisäiset muistiot ja luettelot on hävitetty. Sen sijaan valvontaosaston ulkopuolelle lähetettyjä sen henkilöstöä koskevia asiakirjoja, jotka tietosisällöltään vähintäänkin pohjautuvat näihin, on perusteellisen etsinnän myötä löydetty Päämajan komento-osaston arkistosta. Vertailemalla näin kerättyjä tietoja toisiinsa on ollut mahdollista tunnistaa yleisiä kehityskulkuja, kuten ylentämisten, palkitsemisten ja palvelusaikojen “normaalitapaukset”, ja vastaavasti poikkeamia niistä. Välittömästi tutkimusajankohdan jälkeiseltä ajalta, loppuvuodelta 1944 ja kevättalvelta 1945 löytyy lisäksi useampia, jatkosodan aikana Mannerheimin henkivartiotehtävissä toimineiden laatimia ohjeita ja muistioita henkivartioiden käytäntöihin liittyen, joista voidaan tietyin varauksin johtaa takautuvia päätelmiä siitä, miten kyseiset käytännöt todennäköisesti oli jatkosodan aikana järjestetty, sillä ohjeiston voidaan olettaa perustuneen juuri jatkosodassa saatuihin kokemuksiin.

Käyttöni saamat marsalkan henkivartijoina toimineiden Into Karhimon (vuodet 1943 ja 1944) ja Atte Kalajoen (1939–1940, jatkosodan osalta yksittäisiä merkintöjä vuodelta 1942) päiväkirjat toimivat erinomaisena täydentävänä aineistona, joita tarkastellaan kriittisesti muuhun samoja ajankohtia ja tapahtumia käsittelevään lähdeaineistoon verraten. Koska päiväkirjojen merkinnät on kirjattu tuoreeltaan, eikä niitä ole laadittu myöhempää julkaisemista ajatellen, voidaan niihin kirjattua pitää lähtökohtaisesti luotettavana, joskin subjektiivisena havainnointina. Erityisen hyödyllisenä aineistona päiväkirjat näyttäytyvät henkivartioryhmän päivittäistoiminnan ja toisaalta myös keskinäisten henkilösuhteiden hahmottamisessa. Karhimon merkinnöistä piirtyy lisäksi pitkälti muiden lähteiden tavoittamattomiin jäävä kuva henkivartioryhmän jäsenten työrytmistä ja vapaa-ajan vietosta. Kalajoen päiväkirjamerkinnät puolestaan todistavat osaltaan

²² Valvontaosaston arkiston tuhoamisesta Panschin 2018, s. 10–11; Lindstedt 1999, s. 578, 580–582.

²³ “Erikoisryhmän toiminta ajalla 6–9.11.44”, PM:n Valv.os:n päällikölle osoitettu [Erikoisryhmän päällikön] luutnantti N. Nilssonin kirjelmä, n:o 18/44/sal., 20.11.1944, T-10805/6. KA.

ryhmän sisäisistä henkilökemioista ja niissä ilmenneistä jännitteistä. Kalajoen päiväkirjasta syntyvää kuvaa voi lisäksi verrata vuonna 1993 tehdystä radiohaastattelusta ilmenevään²⁴ sekä hänestä elämäkerran²⁵ kirjoittaneen professori Kari Sallamaan tulkintoihin samasta aineistosta. Kenttäarmeijassa valvontaupseerina palvelleeseen Taavetti Heikkisen toimitetuista ja julkaistuista päiväkirjoista *Rintaman poliisi* löytyy myös henkivartioryhmää käsitteleviä mainintoja sekä kuvausta henkivartijoiden ja Mikkelin alatoimistossa toimineiden yhteistyöstä.²⁶ Päiväkirjojen lisäksi on tämän työn kannalta merkityksellisenä lähteenä syytä mainita Erikoisryhmässä vuosina 1942–1944 palvelleeseen Artturi Lindmanin julkaisematon kirjallinen muistelu, joka eräistä maininnoista päätellen on laadittu 1960-luvulla ja todennäköisesti jotakin tiettyä tarkoitusta varten. Se on luonteeltaan kirjoittajansa omia kokemuksia n. 20–25 vuotta tapahtuma-ajankohdan jälkeen muistinvaraisesti kuvaileva, ajoittain refleктоiva ja pääosin yhdenmukainen myöhemmin eri lehdissä julkaistujen toisten henkivartijoiden kokemusten kanssa.²⁷

Rajallisesta kirjallisesta lähdeaineistosta johtuen olen lisäksi pyrkinyt haastatteluun ja sähköpostitse käydyin keskusteluihin täydentämään kokonaiskuvaa henkivartioryhmän jäsenistä. Haastateltaviksi on valikoitu pääasiassa henkivartijoina toimineiden jälkeläisiä ja lähisukulaisia. Haastatteluun on ollut mahdollista saada sellaista täydentävää tietoa yksittäisten sotilashenkivartijoiden elämäntilasta ja persoonasta – ja toisaalta tehtävän mahdollisesta vaikutuksesta heidän myöhempään elämäänsä – jota ei ainakaan yksinomaan kirjallisten lähteiden kautta ole voitu selvittää. Haastattelumetodina on käytetty puolistrukturoitua haastattelua, jossa kaikilta haastatelluilta on pyritty selvittämään samoja seikkoja, mutta kysymyksiä on lisäksi painotettu sen henkilön mukaisesti, josta tietoja on näin hankittu. Haastatteluun kerättyyn tietoon on suhtauduttu kriittisesti ja sitä on aina mahdollisuuksien rajoissa pyritty varmentamaan muihin aineistoihin verraten. Oman hyödyllisen, täydentävän lähderyhmiensä muodostavat vielä valokuvat, joista etenkin puolustusvoimien kuva-arkiston digitoidun SA-kuva -kokoelman sadoista Mannerheimia seurueineen esittäviistä kuvista voi muihin lähteisiin vertailemalla tunnistaa henkivartijoita. Valokuvat tarjoavat lisäksi vähintäänkin

²⁴ Saarenheimo 1993.

²⁵ Sallamaa 2017.

²⁶ Heikkinen 2011.

²⁷ Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa. Lindman mainitsee mm. presidentti John F. Kennedyn salamurhan (22.11.1963), joten kirjoitus on laadittu aikaisintaan loppuvuodesta 1963.

viitteellistä informaatiota ylipäällikön henkivartiosuojauksen rutiineista eri tilanteissa esimerkiksi henkivartijoiden sijoittumisen, aseistuksen ja lukumäärän osalta.

2. Ylipäällikön henkivartioinnin tausta – miten ja miltä marsalkkaa suojattiin?

Talvi- ja jatkosodan ylipäällikön, marsalkka Gustaf Mannerheimin henkivartioinnin tarvetta voitiin perustella sekä asemasta johtuvalla, oletetulla ja yksilöimättömällä uhalla että tämän poikkeuksellisella henkilöhistorialla, johon ennen vuotta 1939 oli kuulunut useitakin uhkatilanteita. Mannerheimin rooli vuoden 1918 sisällissodan voittaneen osapuolen ylipäällikkönä, “valkoisena kenraalina”, oli ensinnäkin altistanut hänet hävinneen osapuolen ja näitä sympatisoineiden tahojen suunnalta katkeruuden ja kostonhalun motivoimille attentaattirytyksille, jollaisia tapahtui varmuudella ainakin yksi.²⁸ Myöhemminäkin vuosina, yksityishenkilönä ja puolustusneuvoston puheenjohtajana, Mannerheim sai osakseen tappouhkauksia tai häntä vastaan suunniteltuja väkivallantekoja tuli ilmi.²⁹ Myös Neuvostoliiton taholta tapahtuvaa surmaamis- tai kaappausyritystä pidettiin sodan alla mahdollisena uhkakuvana – 30.11.1939 ei kukaan vielä osannut sanoa, millaiseksi tuleva sota muotoutuisi. Tunnettuna voimahahmona Mannerheim oli talvisodan alusta saakka nostettu vihollispropagandan keskiöön. Julkilausumaton vastavuoroisuuden “kauhun tasapaino” on moderneina aikoina enemmän tai vähemmän suojannut valtionpäämiehiä sodankin oloissa surmaamispyrkimyksiltä, mutta tämä periaate ei aina samalla tapaa ole soveltunut korkeisiin sotilasjohtajiin. Toisen maailmansodan myöhempiin vuosiin – suomalaisittain katsottuna jatkosodan asemasotavaiheeseen – ajoittui useitakin tapauksia, joissa korkea sotilasjohtaja tai vastaavassa asemassa ollut miehityshallinnon johtohahmo surmattiin; tunnettu esimerkki on Yhdysvaltojen toteuttama Japanin laivaston komentajan, amiraali Isoroku Yamamoton lentokoneen alasampuminen huhtikuussa 1943.³⁰

²⁸ Tampereella, valkoisten Tampereen valtauksen vuosipäivän yhteydessä huhtikuussa 1920 tapahtunut murhayritys on yleisesti tunnettu. Ks. Salomaa 2018, s. 150–155; Manninen 1998; Rumpunen 1998; “Kamala salahanke paljastettu: Ampumatarvikevarastot ajottiin räjähdyttää, valtionhoitajan asunto tuhota, valtionhoitaja Mannerheim murhata”, *Savon Jääkäri* 13.7.1919 -- Myös valkoisten omien rivien sisältä kohdistui Mannerheimiin sodan alkupuolella huomattavaakin epäluuloisuutta ja helmikuun alussa 1918 tehtiin pienen joukon toimesta päämajajunaan väitetyksi rynnäkkö, jonka tapahtuessa ylipäällikkö sattui olemaan toisaalla. (Westerlund 1997, s. 78–82; Heinrichs 1957, s. 103–104).

²⁹ Esim. Keskisarja 2018/2010, s. 269–271; “Sotamarsalkka Mannerheimin murhaa ja ammusvarastojen räjäyttämistä suunnitelleen liigan jäsen IKL:n eduskuntaehdokkaana”, *Kajaani* 30.6.1936.

³⁰ Eräitä muita merkittäviä tämän ajanjakson attentaatteja olivat mm. Saksan Böömin-Määrin valtakunnanprotektorin, SS-Gruppenführer Reinhard Heydrichin surmaaminen tsekkipartisaanien iskulla tämän autoa vastaan 27.5.1942 (Heydrich menehtyi 4.6.1942) ja Bulgarian sotaministerin, kenraaliluutnantti Hristo Lukovin salamurha helmikuussa 1943 maanalaisen vastarintaliikkeen toimesta. Saksan miehityshallintoa johtanut Valko-Venäjän kenraalikomissaari Wilhelm Kube taas surmattiin

Mannerheimia – silloista kenraaliluutnanttia ja ratsuväenkenraalia – oli suojattu jo sisällissodan valkoisena ylipäällikkönä 1918. Tällöin henkivartioryhmän muodostivat punaisten valtaamasta Helsingistä valkoisten tukialueelle Pohjanmaalle siirtyneet kokeneet rikospoliisimiehet, joita palveli ylipäällikön turvamiehinä ja henkilökohtaisina lähetteinä kymmenkunta.³¹ Syksyn 1939 YH-vaiheesta³² helmikuuhun 1940 sotamarsalkka Mannerheimin henkivartiointi oli puolestaan melko yllättävän henkilöryhmän käsissä: nostoväkeen kuuluneista, liikekannallepanon ulkopuolelle jääneistä ja valvontaosaston palvelukseen hakeutuneista ylioppilaista oli koottu henkivartioryhmä, jota ilmeisesti myöhemmin vahvistettiin yksittäisillä valvontaosaston vakituisilla virkailijoilla. Ennen sodan alkua yksi nuorista henkivartijoista kerrallaan varjosti katukuvassa liikkuvaa marsalkkaa mahdollisimman huomaamattomasti siviiliasussa taskuaseen kera. Talvisodan syttymisen jälkeen henkivartijat vaihtoivat ylleen suojeluskuntapuvut.³³ Helmikuun lopulla 1940 Mannerheimille perustettiin uusi henkivartiosto aiemman tilalle, jonka jäsenistä useampi oli tällä välin määrätty varusmiespalvelustaan suorittamaan. Se koostui nyt yksinomaan poliisitaustaisista miehistä, joita oli talvella 1940 saatu Päämajan valvontaosaston käyttöön marraskuussa 1939 säädetyin lain viran- tai toimenhaltijan tilapäisestä siirtämisestä toiseen toimeen nojalla.³⁴ Mannerheimin uuden henkivartioston päälliköksi tuli tällöin Pöytyän piirin apulaisnimismies, reserviluutnantti Theodor Rinne. Hän sai johtoonsa noin kymmenhenkisen poliisimiehistä koostuneen ryhmän, jota oli koulutettu tehtävään helmikuun ajan. Tämä ryhmä vastasi marsalkan henkivartioinnista aina toukokuun 1940 alkuun saakka.³⁵

Jatkosodan syttyessä asetelma oli jälleen uudenlainen. Suomi kävi nyt sotaa vahvan aseveljen, Saksan, rinnalla, mutta myös Neuvostoliitto oli uudistanut sodankäyntiään ja ennen kaikkea vahvistanut oleellisesti vakoilutoimintaansa Suomessa jo Moskovan rauhan aikana.³⁶ Suurin tosiasiallinen uhka ylipäällikköön kohdistuikin juuri vihollisen laskuvarjomiesten eli desanttien

sänkynsä patjan alle piilotetulla aikapommilla syyskuussa 1943, Varsovan SS- ja poliisijohtaja, SS-Brigadeführer Franz Kutscheran autoa vastaan hyökättiin helmikuussa 1944 ja Vichyn-Ranskan tiedotusministeri Philippe Henriot ammuttiin asuntonsa ovelle Pariisissa kesäkuussa 1944.

³¹ Nieminen 2013, s. 54; Nieminen 2004, s. 80–82.

³² Yleiset [kertaus]harjoitukset, armeijan liikekannallepanosta käytetty peitenimitys.

³³ Tyni 2018, s. 201–202; Atte Kalajoen pvk, merkinnät 25.11.1939 ja 6.12.1939. F:2, Atte Bernhard Carolus Kalajoen arkisto. KA Oulu; Saarenheimo 1993; Valvontaosaston palvelukseen otetuista vapaaehtoisista ylioppilaista Panschin 2018, s. 92. Pääosa nuorukaisista oli aktiivisia suojeluskuntalaisia ja siten useimmiten hyvät sotilaalliset perusvalmiudet omaavia; esimerkiksi Kalajoki oli A-luokan suojeluskuntasotamies eli kuntoisuudeltaan ja koulutukseltaan sijoituskelpoinen.

³⁴ Panschin 2018, s. 93–94.

³⁵ *Uusi Aura* 1951; Theodor Rinteen ja Oiva Lepistön kantakortit. KA; Jägerskiöld 1976, s. 207.

³⁶ Panschin 2018, s. 193–195; Panschin 2006.

toimesta. Konkreettisin tapaus oli maaliskuussa 1943 paljastunut NKVD:n³⁷ lähettämän virolaissyntyisen Karl Aleksander Vahterin johtama murhayritys, jonka torjuntaan liittyi monimutkainen radioharhautusoperaatio.³⁸ Myös neuvostoilmavoimien massiivinen pommituskampanja alkuvuodesta 1944 saattoi marsalkan useampaan kertaan hengenvaaraan Helsingin-neuvottelumatkoillaan. Oma uhkaskenaarionsa syntyi myös välien katkaisusta Saksaan elokuussa 1944.³⁹

2.1. Päämajan valvontaosasto: henkivartioiden viitekehys

Ylipäällikön henkilösuojauksen järjesti Suomen sotilasvastavakoilu eli Päämajan valvontaosasto, joka oli perustettu rauhanaikaisen yleisesikunnan valvontatoimiston pohjalta. Henkivartiointi tuli valvontaosaston tehtäväksi talvisotaa edeltäneen liikekannallepanon, ns. YH-vaiheen aikana loka-marraskuussa 1939, jolloin Mannerheim oli vielä muodolliselta asemaltaan puolustusvoimien komentaja.⁴⁰ Syy, miksi tehtävä lankesi juuri valvontaosastolle johtuneen yksinkertaisesti siitä, että osaston vastuulla oli päätehtävänsä, vakoilu- ja kiihotustoiminnan paljastamisen ja torjumisen, ohella sellaiset puolustusvoimien sisäisen turvallisuuden tehtävät, joihin liittyi keskusjohtoisuuden ja korkean salattavuuden vaatimus ja jotka eivät “korvamerkitysti” kuuluneet muille tahoille. Lisäksi muut tehtävään mahdollisesti soveltuvat tahot, kuten sotapoliisi, olivat vielä YH-vaiheessa organisaatioltaan ja toimenkuvan määrittelyltään varsin keskeneräisiä.⁴¹ Ylipäällikön henkilösuojaus myös luonnollisesti hyötyi siitä mahdollisista uhkia koskevasta tiedustelutiedosta, jota valvontaosasto muun toimintansa kautta jatkuvasti hankki ja analysoi. Vastavakoilun alkuperäiseen, vuonna 1929 laadittuun sodanaikaiseen työsuunnitelmaan ei ylimmän sodanjohdon henkilösuojaus sen sijaan kuulunut, joten tämä muutos voidaan nähdä osoituksena valvontaorganisaation toimenkuvan

³⁷ *Narodnyi komissariat vnutrennih del*, Sisäasiainkansankomissariaatti. Käytännössä Neuvostoliiton ulkomaantiedustelupalvelu.

³⁸ Tyni 2018, s. 205–207; Panschin 2000, s. 24–25; seuranneesta radioharhautusoperaatiosta Panschin 2021, s. 132–138. Mikkelin lähistölle laskuvarjolla pudotettu Vahter luopui oma-aloitteisesti murha-aikeesta ja ryhtyi yhteistyöhön valvontaosaston kanssa, joka sittemmin auttoi häntä uudella henkilöllisyydellä pakenemaan neuvostotiedustelua syksyllä 1944. Valvontaosastossa keskeisissä tehtävissä palvelleiden Pentti Heinon ja Antero Ahon mukaan Mannerheimin suhtautuminen itseensä kohdistuneisiin turvatoimiin muuttui tämän tapauksen ilmitulon myötä.

³⁹ Tuompo 1968, s. 246–247 (merkinnät 6.2.1944 ja 7.2.1944); eräiden saksalaismielisten suomalaisten aikeista surmata Mannerheim “petturina”, ks. Ekberg 1991, s. 276–277; Norjaan vetäytyneiden saksalaisten ja suomalaisten kollaboraattorien väitetystä aikeesta murhata Mannerheim alkuvuodesta 1945, “Etsiväylikonstaapeli Ojasti livistänyt Etelä-Amerikkaan”, *Helsingin Sanomat* 27.5.1947; Arvid Ojastin henkilömappi HM 4392, Suojelupoliisin arkisto. KA.

⁴⁰ Selén 1980, s. 343–346. Vallinnut lainsäädäntö ei mahdollistanut ylipäällikön nimittämistä rauhan aikana.

⁴¹ Sodanaikaisen sotapoliisijärjestelmän valmistelutyö oli ollut yleisesikunnan valvontatoimiston vastuulla vuodesta 1935 ja asiaa oli toimistossa pääasiallisesti hoitanut kapteeni, myöhempi majuri Matti Aarmio. YH:n alkupuolella sotapoliisitoiminta erotettiin valvontaosastosta omaksi Päämajan hallinnollisen osaston alaiseksi sotapoliisitoimistokseen. (Sotapoliisivalmisteluja koskevaa kirjeenvaihtoa. 5: Salainen ja henk.koht. kirjeenvaihto sekä käskyt 1930–1940. YE, Os. 2:n Valvontatoimisto, T-13575/5. KA.)

laajenemisesta akuutin sodanuhan asetelmassa.⁴² YH-vaiheessa ja talvisodan alkupuolella marsalkan henkivartioryhmä oli sijoitettu osaston vastavakoilutoimiston alaisuuteen, mutta viimeistään sodan loppuvaiheessa se siirrettiin suoraan osastopäällikön, everstiluutnantti Kustaa Rautsuon alle, joka oli sen sijoitus myös jatkosodan ajan. Tämä ilmentäneen henkivartioidinnin painoarvon nousua osaston sisällä – henkivartioryhmä nähtiin nyt itsenäisenä yksikkönä.⁴³ Valvontaosasto toimi jatkosodan aikana henkivartioryhmän taustaorganisaationa vastaten sen jäsenten valikoinnista, koulutuksesta, palkitsemisista ja siirtämisistä sekä käyttämisestä tilapäisesti muihin henkilösuojaustehtäviin, kuten korkea-arvoisten vieraiden suojaamiseen näiden vieraillessa Päämajassa.⁴⁴

3. Ylipäällikön henkivartiosto 1941–1944: “Erikoisryhmä”

Uuden sodan näyttäessä todennäköiseltä, tuli jälleen välttämättömäksi järjestää ylipäällikön henkivartiointi. Tähän ryhdyttiin osana valvontaosaston liikekannallepanojärjestelyjä, 19.6.1941, kuusi päivää ennen jatkosodan alkua. Kaaderi ryhmälle muodostettiin valvontaosaston vakinaisessa palveluksessa olleista ja osaston käyttöön ensimmäisenä saaduista reserviläisistä. Heihin lukeutui ryhmän päällikkö, vääpeli Erik Blåfield, joka pian ylennettiin kornetiksi.⁴⁵ Ryhmä sai nyt myös sen luonnetta kuvaavan kutsumanimen “Erikoisryhmä”, tai pidemmässä muodossa, päällikkönsä mukaan, “Erikoisryhmä Blåfield”. Blåfieldin lisäksi ryhmään varhaisimpaan kokoonpanoon kuuluivat luutnantti Eino Perko, aliluutnantti Eero Brusila, upseerikokelas Olavi Sinervä sekä reservistä tulleet alikersantit ja poliisimiehet Viljo Nikunen, Veikko Unnasjärvi ja Into Karhimo.⁴⁶

⁴² Vastavakoiluohjesääntö sodan aikana (V.v.O.) 1929. KA; Valvontaosaston tehtäväkentästä ks. Panschin 2018, s. 3–4. -- Vuodesta 1918 eri muodoissa toiminut yleisesikunnan valvontatoimisto laajennettiin lokakuussa 1939 sodan ajan kokoonpanon mukaisesti Päämajan valvontaosastoksi.

⁴³ Saarenheimo 1993; Panschin 2018, s. 90, 95. Erik Blåfieldin henkilömappissa mainitaan tämän asemasta henkivartioryhmän päällikkönä: “Viime sodan ajan PM:n Valv.Os:n päällikön käytössä erikoistehtävissä”. 15.2.1947 päivätty muistiinpano, Erik Blåfieldin henkilömappi, HM 13072, EK-Valpo I. KA. “Erikoistehtävä” tarkoittaa henkivartioryhmän päällikkyyttä.

⁴⁴ Tyni 2018, s. 203; Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa. Näihin lukeutuivat esimerkiksi saksalaiset kenraaliverstut Nikolaus von Falkenhorst, Lothar Rendulic ja SS-valtakunnanjohtaja Heinrich Himmler sekä Ruotsin perintöprinssi Kustaa Aadolf. Vierailujen aikana otetuista valokuvista voi erottaa Erikoisryhmän jäseniä seurueiden taka-alalla. (Esim. SA-kuvat nro:t 48698, 100112)

⁴⁵ Blåfieldin suora ylentäminen upseeriarvoon ilman upseerikoulutusta ei ollut täysin poikkeuksellista; monia hänen tapaan talvisodan aikana kunnostautuneita aliupseereja ylennettiin jatkosodan alkupuolella vänrikeiksi (ratsuväen arvo kornetti vastaa vänrikkiä). Kiintoisana huomiona Atte Kalajokea lukuunottamatta ketään talvisodan aikaisissa henkivartioryhmissä toiminutta ei jatkosodassa käytetty tehtävään.

⁴⁶ Liite PM:n [Valvontaosaston] kirjelmään n:o 9336/Valv.1./henk. 10.7.1943. Luettelo tämän sodan aikana Marsalkan turvallisuusvartioryhmään kuuluneista ja 7.7.43 kuuluvista henkilöistä, T-25834/21. KA. Varusmiespalvelustaan suorittanut

Toiminnan pääsääntönä oli ylipäällikön jatkuva ja mahdollisimman huomaamaton lähisuojaus kahden miehen työparein ja neljän tunnin mittaisin työvuoroin, joita saattoi vuorokautta kohti olla useampikin. Rintamamatkoille ja kotialueen vierailuille lähti yleensä mukaan suurin osa ryhmän jäsenistä. Erikoisryhmän vastuulla oli myös Mannerheimin korkeiden vieraiden turvallisuudesta huolehtiminen. Lisäksi ryhmään kuului 1–2 valvontaosaston autojoukkueesta komennettua autonkuljettajaa, sillä henkivartioryhmän oli jatkuvasti kyettävä seuraamaan marsalkkaa, liikkuihan hän jalkaisin tai autolla. Tätä tarkoitusta varten ryhmällä oli auto, joka oli merkiltään ja malliltaan Mannerheimin usein käyttämää Packardia vastaava; identtisten autojen käyttö oli myös turvallisuustekijä itsessään. Autonkuljettajat eivät kuitenkaan osallistuneet varsinaiseen henkivartiointiin.

Sodan pitkittyessä ryhmän vahvuus vakiintui alun seitsemästä miehestä noin kymmenen paikkeille vuosina 1942–1943. Viimeisenä sotavuonna ja erityisesti Mannerheimin tultua valituksi tasavallan presidentiksi elokuussa 1944, sitä vahvistettiin edelleen n. 15-henkiseksi.⁴⁷ Suurimmillaankin Erikoisryhmä oli todennäköisesti toisen maailmansodan pienin henkivartiosto. Kornetti Erik Blåfield toimi ryhmän päällikkönä huhtikuuhun 1944, jolloin hänen tilalleen uudeksi päälliköksi tuli jatkosodan loppuvaiheiden ajaksi luutnantti Nils Nilsson. Ryhmän rakenne oli pelkistetty ja selkeä; päällikkö oli suoraan valvontaosaston päällikön alainen ja hänen apulaisenaan ja tarvittaessa sijaisenaan oli vuodesta 1942 alkaen varapäällikkö, jossa tehtävässä vuosina ennättivät toimia vänrikki Atte Kalajoki, hänen jälkeensä luutnantti Nilsson ja tämän noustua päälliköksi, kornetti Unto Laitinen.⁴⁸

4. Henkivartijat lähikuvassa

Tässä luvussa syvennytään tarkastelemaan lähemmin marsalkka Mannerheimin henkivartijoina jatkosodan aikana varmuudella toimineiden sotilashenkilöiden joukkoa, joka muodostaa tämän

Sinervä ylennettiin heinäkuussa 1941 vänrikiksi. Brusila siirtyi heinäkuun lopulla toisiin tehtäviin ja hänen tilalleen tuli ryhmässä aina syksyyn 1944 palvellut kersantti Erkki Niinivaara.

⁴⁷ Tyni 2018, s. 202–203, 207–208; Nurminen 1963; työvuoroista myös Hotinen 1967; Into Karhimon päiväkirjat 1943 ja 1944, passim.

⁴⁸ Liite PM:n [Valvontaosaston] kirjelmään n:o 9336/Valv.1./henk. 10.7.1943. Luettelo tämän sodan aikana Marsalkan turvallisuusvartioryhmään kuuluneista ja 7.7.43 kuuluvista henkilöistä, T-25834/21. KA.

tutkimuksen keskeisen aineiston. Se on koottu jälkikäteenä rekonstruktiona yhdistelemällä ja vertailemalla tietoja useista eri alaluvussa 1.3. kuvailuista lähteistä, sillä minkäänlaista yhtenäistä, koko ajanjakson kattavaa luetteloa tehtävässä vuosina 1941–1944 toimineista ei tietävästi ole säästynyt. Keskeisimpinä lähteinä tämän aineiston kokoamiseen on kaksi Päämajan valvontaosaston laatimaa luetteloa ylipäällikön henkivartioryhmään eri ajankohtina kuuluneista. Luettelot on todennäköisesti laadittu heidän tulevaa ylentämistään ja palkitsemistaan silmälläpitäen, sillä niihin on kirjattu tietoja aiemmasta palveluksesta ja viimeisimmistä ylennys- ja palkitsemisajankohdista. Luetteloista varhaisempi⁴⁹ on päivätty 10.7.1943 ja se käsittää ryhmässä sen perustamisesta alkaen eri aikoina pysyvästi toimineet 18 henkilöä. Toinen vastaavanlainen luettelo⁵⁰ on päiväämätön, mutta kontekstista ja siinä esiintyvistä aikamääreistä päätellen aikaisintaan toukokuulta 1944. Tämä jälkimmäinen luettelo käsittää 15 henkilöä, joista huomattava osa samoja kuin heinäkuun 1943 luettelossa.

Näiden luetteloiden lisäksi on hyödynnetty Gustaf Mannerheimin yksityisarkistoon lukeutuvia ylipäällikön erikoisjunalla tehtyjen virkamatkojen paikkavarauskavaaioita, joihin myös matkoille osallistuneet henkivartijat merkittiin.⁵¹ Yksittäisiä lyhyemmän aikaa, komennusluontoisesti henkivartijoina toimineita on identifioitu myös muista lähteistä, kuten haastatteluissa ja artikkeleissa esiintyneistä maininnoista ja kuvateksteistä, Päämajan komento-osaston ylennys- ja kunniamerkkiesityksistä sekä Gustaf Mannerheimin arkistoon lukeutuvasta, marsalkan presidenttikauden aikana laaditusta takautuvasta luettelosta, joka käsittää valtaosan ylipäällikön vuosien 1941–1944 matkoille osaa ottaneista, mukaanlukien henkivartijat.⁵² Eri lähteiden tietoja näin yhdistelemällä on koottu kaikkiaan 36 henkilön aineisto, joka arvioni mukaan kattaa – mahdollisesti muutamia hyvin lyhytaikaisesti ja tilapäisesti tehtävässä toimineita lukuunottamatta – käytännössä kaikki marsalkka Mannerheimin jatkosodan aikaiset sotilashenkivartijat. Siten tästä aineistosta esitetyt havainnot ja päätelmät ovat tutkimuksellisesti edustavia.⁵³ Huomioiden joukon rajallinen koko, oli perusteltua tutkia sitä kokonaisuudessaan mahdollisen otoksen muodostamisen sijaan. Kaikista aineistoon lukeutuvista on käyty

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ “Erikoisryhmän kokoonpano” [päiväämätön asiakirja], 105: Muu aineisto 1939–1946, GMA. KA.

⁵¹ 5: Virkamatkat 1941–1946, GMA. KA.

⁵² Nurminen 1963; Hotinen 1967; Pulkkinen 1992; Presidentti-Ylipäällikön Suomen Marsalkka, Vapaaherra Mannerheim’in matkat Päämajasta Pääkaupunkiin ajalla 7.8.44–2.1.1945 [liitteenä luettelo junamatkoille osallistuneista, ml. henkivartijoista vv. 1941–1944]. Suomen Marsalkan matkoja koskevat asiakirjat 1941–1946. PM, Sotahistoriallinen toimisto, T-20770/5. KA.

⁵³ Jatkossa viittaukset tutkimuksen aineistoon tarkoittavat tätä 36 henkilön joukkoa. Materiaali tutkijan hallussa. -- On syytä todeta, että aineistosta on rajattu ulos henkivartioryhmän autokuljettajat, jotka eivät osallistuneet varsinaiseen henkivartiointiin.

systemaattisesti läpi sotilaskantakortit ja mahdollisimman kattavasti muita henkilöhistoriallisia lähteitä, kuten kantakortista ilmenneen palvelushistorian perusteella etsittyjä joukko-osastojen asiakirjoja ja sotapäiväkirjamainintoja, nimikirjoja (puolustusvoimien vakinaisessa palveluksessa olleiden ja poliisihallinnossa palvelleiden osalta), sanomalehdissä ja matrikkeleissa julkaistuja henkilötietoja sekä päiväkirjoja, valokuvia ja muistiinpanoja, milloin tällaisia on ollut saatavilla. Tietoja on myös pyritty täydentämään sotilashenkivartijoiden jälkeläisten, sukulaisten tai heidät muutoin tunteneiden haastatteluin. Tiedot on koottu taulukkoon keskinäisen vertailun mahdollistavaan muotoon. Ulkopuolisena vertailuaineistona on käytetty Panschinin (2000) tutkimukseensa kokoamaa vastaavan kokoista, 36 etsivän alaotosta, joka on rajattu suuremman, 88 henkilöä käsittävän otoksen joukosta. Vertailuhavainnot tähän aineistoon on esitetty niiden kohtien yhteydessä, joista on ollut käytettävissä vastaavaa tietoa.⁵⁴

4.1. Sotilasarvot, vakanssit ja palvelussuhde

Palvellessaan henkivartijoina, miehistä 5 oli henkilökohtaisen sotilasarvonsa osalta upseereja, 28 aliupseereja (joista yksi, päällikkö Erik Blåfield yleni palvelusaikanaan upseeriksi) ja 5 miehistöön kuuluvia (joista 3 yleni aliupseereiksi). Osa ennätti siis palvella kahdessa eri sotilasarvoluokassa ja siten luvuissa on päällekkäisyyttä. Ylivoimaisesti suurin osa (78%) Erikisryhmän jäsenistä oli aliupseereja. Heistä 8 eli ennätti palveluksensa aikana ylentyä korkeimpaan sodan aikaiseen aliupseeriarvoon, vääpeliksi. Muutamaa lyhimmän aikaa palvelutta lukuunottamatta kaikki ylenivät palvelusaikanaan yhden tai kahden sotilasarvon verran, yleisimmin kersantista ylikersantiksi. Ylennysvälit olivat melko lyhyet, tyypillisesti hyvin palvellut ylennettiin seuraavaan sotilasarvoon noin vuoden välein. Siten voidaan päätellä ylenemisen olleen pikemminkin sääntö, ja siten tunnustus menestyksellisestä, odotusten mukaisesta palveluksesta, kuin erityistä yksilöllistä kunnostautuneisuutta osoittanut poikkeus. Kunniamerkkejä miehet vaikuttavat saaneen melko maltillisesti; 27 henkivartijalla (75%) oli sodan loppuun mennessä vähintään 2. luokan vapaudenmitali. Joukkoon mahtui myös eräitä poikkeuksellisen korkeasti palkittuja.⁵⁵

⁵⁴ Panschin 2000, s. 33–35. On huomioitava, että Panschinin otokseen lukeutuvat etsivät saattavat osin olla samoja, kuin tätä työtä varten kootussa aineistossa. Panschin on koonnut aineistonsa (yht. 600 henkeä, joista muodostettu 88 hengen otos, josta edelleen 36 etsivän joukko vertailukelpoisena ryhmänä) valvontaosaston eri toimipisteistä, joten Erikisryhmän osuus on hänen otoksessaan joka tapauksessa matala, joten aineisto on vertailukäyttöön tältä osin riittävän eroava.

⁵⁵ Kaikilla ryhmän upseereilla oli vapaudenristit 4. luokassa. Lisäksi myöhemmällä päälliköllä, luutnantti Nilssonilla ja eräällä aliupseerilla oli 3. ja 4. luokan vapaudenristit – mikä oli varsin poikkeuksellista – ja toisella aliupseerilla oli 4. luokan vapaudenristi. Lisäksi 9 miehellä oli 1. luokan vapaudenmitali. Siinä missä rintamasotilailla kunniamerkillä palkitseminen

Sotilasarvoon katsomatta henkivartijat palvelivat etsivän vakanssilla. Tämä oli valvontaosaston sisällä melko poikkeuksellista, sillä yleensä etsivän vakanssilla palvelleet olivat aliupseereja tai miehistöön kuuluvia ja vain aivan yksittäisissä tapauksissa upseereja. Myöskään Panschinin otoksessa ei yksikään etsivistä ollut upseeri.⁵⁶ Upseereita lukuunottamatta muut henkivartijat käyttivät vänrikkiä vastaavan sotilasvirkamiehen pukua. Tätä järjestelyä, sotilasvirkamiehenä palvelemista, perusteltiin tehtävän edellyttämällä käskyvalta- asemalla ja ulkonaisella arvovallalla aliupseereihin ja miehistöön nähden. Käytäntö oli valvontaosaston muissa yksiköissä ja eräissä muissakin Päämajan osastoissa sama. Kun uusi henkivartija oli aloittanut Erikoisryhmässä, haettiin hänelle melko nopeasti Päämajan komento-osastosta lupa käyttää sotilasvirkamiehen pukua.⁵⁷ Jo perustehtävänsä vastavakoilun yleisestä huomaamattomuutta ja korkeaa salattavuutta edellyttävästä luonteesta johtuen päämajan valvontaosastolla ei ollut ulkonaisia yhteisiä tunnuksia; osastossa palvelleet, henkivartijat mukaanlukien, käyttivät siten viimeisimmän aselajinsa mukaisia kauluslaattoja. Jatkosodan aikaisista henkivartioryhmän yhteiskuvistakin voi erottaa yleisimpien jalkaväen laattojen ohella esimerkiksi ratsuväen, tykistön ja ilmavoimien laattoja kertomassa tehtävään tulleiden sotilastaustan kirjavuudesta. Myös siirtoa edeltäneestä palveluksesta kertovia asevelimerkkejä, kuten Rukajärven suunnan (14. Divisioona) tai “Piikkirykmentin” (Jalkaväkirykmentti 25) merkkejä voi erottaa kuvissa.⁵⁸

Palvelussuhteeltaan ylipäällikön sodanaikaiset henkivartijat olivat valtaosin (27, 75%) reserviläisiä eli heidät oli kutsuttu palvelukseen siviilistä. Varusmiespalvelustaan henkivartioryhmässä suoritti kolme, joista kaksi jatkoi sittemmin tehtävässä reserviläiseksi siirtyneinä. Valvontaosaston vakituiseen henkilöstöön kuuluvia oli aineistossa 8 (22%). Palvelussuhdetta koskevaa tietoa ei etsivien verokkiryhmän osalta ole Panschinin otoksesta käytettävissä.

tyypillisesti viittasi erityiseen urhoollisuuteen tai tekoon, henkivartijoiden ja valvontaosastolaisten kohdalla perusteena vaikuttaa olleen lähinnä kiitettävästi suoritettu palvelus.

⁵⁶ Ryhmässä palveli ajankohdasta riippuen 1–2 upseeria etsivän vakanssilla. Henkivartioryhmän päälliköllä oli sen sijaan toimistoupseerin vakanssi (Erik Blåfieldin ja Nils Nilssonin kantakortit. KA).

⁵⁷ Esim. PM Valv.Os:n kirjelmät n:o 4887/Valv.1. (7.5.1942), n:o 7928/Valv.1. (29.8.1942) ja n:o 10523/Valv.1., (14.12.1942). T-14421/4. KA. Valvontaosastossa – ja useammassa muussakin Päämajan osastossa – oli käytössä järjestely, jossa määrättyä vakanssia vastasi tietty sotilasvirkamiehen arvovastaavuus. Etsivän vakanssilla palvelevat käyttivät siten vänrikkiä vastaavan sotilasvirkamiehen pukua, tarkastajat luutnantin ja kuulustelijat tai alatoimiston päälliköt kapteenin. (PM:n Esikuntakäsyt n:o 11 (26.7.1941). DA:2 Esikuntakäsyt 1941–1943. PM Komendantintoimisto, T-21149/3. KA). KA.

⁵⁸ SA-kuvat nro:t 109648, 152709, 152710, 152864; Allonen, Nykänen & Sjögren 2021, s. 117–121, 215–216.

4.2. Ikä ja siviilitausta

Henkivartijoiden ikähaarukka palvelukseentulohetkellä⁵⁹ oli 20–46 vuotta (syntymävuodet väliltä 1896–1923), keski-ikä ollessa 30 vuotta (mediaani-ikä 29,5). Miehistä puolet oli yli 30-vuotiaita tehtävään tullessaan. Kaksi miestä tuli tehtävään 40-vuotiaana ja yksi peräti 46 vuoden iässä. Toisaalta tehtävässä palveli myös muutama huomattavan nuori mies: yksi 20-vuotias ja kaksi 22-vuotiasta, joista kolmesta nuorimmasta kaksi oli tullut palvelukseen keväällä 1944. Verrattaessa jatkosodan aikaisten suomalaissotilaiden mediaani-ikään (haavoittuneiden tilastoihin perustuvana vuonna 1941 mediaani-ikä oli 26 vuotta, kesällä 1944 puolestaan 23 vuotta), olivat ylipäällikön henkivartijat selvästi vanhempia.⁶⁰ Tämä havainto pätee Panschinin tutkimuksen perusteella myös yleisemmin valvontaosastoon, jossa Panschinin otoksen keski-ikä oli 31 vuotta (pelkästään etsivien henkilöryhmään rajattuna 29 vuotta), joten tässä suhteessa Erikoisryhmä oli linjassa muun osaston kanssa.⁶¹ Siviilisäädyltään miehistä hieman yli puolet, 20 (56%), olivat naimattomia. Perheellisiä oli 16 (44%), joista 12:lla (33%) oli lapsia.

Koulusivistykseltään Erikoisryhmän jäsenistä hieman alle puolet (16, 44%) oli suorittanut vain kansakoulun; valtaosa heistä oli ryhmän poliisitaustaisia jäseniä (ks. tarkemmin seuraavaa kappaletta). 14 miestä (38%) oli puolestaan suorittanut vähintään viisi luokkaa oppikoulua tai ylioppilastutkinnon. Korkea-asteen opintoja oli neljällä: kaksi miestä oli suorittanut alemman korkeakoulututkinnon (alempi oikeustutkinto Helsingin yliopistossa, sanomalehtimiestutkinto Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa) ja kaksi suoritti opintoja Helsingin yliopistossa (pääaineina lakitiede ja kirjallisuus). Muita koulutaustoja olivat oppikoulun lisäksi käyty kauppaopisto ja kolmella miehellä keskikoulu (joista yhdellä lisäksi konservatorio ja yhdellä myynti- ja mainoskoulu). Vain yhden miehen kohdalla koulusivistyksestä ei ollut minkäänlaista mainintaa. Myös koulutustaustaa koskevat havainnot vastasivat Panschinin otoksen mukaisia, jonka mukaan valvontaosaston etsivistä 44% oli käynyt vain kansakoulun. Tämä vastasi myös 1930-luvun koulutusvaatimuksia alemmissa poliisiviroissa.⁶²

⁵⁹ Palvelukseen tulon ajankohdaksi on katsottu päivämäärä, jolloin henkilö on tullut nimenomaan henkivartioryhmään. Milloin tämä ei ole tiedossa, on käytetty kantakortista tai muista henkilölähteistä ilmennyt valvontaosastoon tulon päivämäärää.

⁶⁰ Männistö & Kivimäki 2017, s. 43.

⁶¹ Panschin 2000, s. 34–35.

⁶² Jansson et al. 2018, s. 77.

Siviiliammattiansa puolesta henkivartijat jakautuivat monen ammattialan piiriin, mutta selkeimpänä yksittäisenä erottui poliisitausta. Poliisitaustaa nykyisenä tai entisenä siviiliammattina oli 23 (64%) miehellä. Poliisitaustaisista yli puolet (12 miestä, 52%) oli rikospoliisitehtävissä toimineita (nimikkeinä Etsivän Keskuspoliisin etsivä, rikosetsivä, lääninrikosetsivä, rikoskuulustelija, tarkastuskonstaapeli poliisilaitoksen rikososastossa, rikostutkimuskeskuksen virkailija). Myös osa muista poliisitaustaisista on voinut palvella aiemmin rikospoliisitehtävissä, mutta tämä ei ole ilmennyt heidän kantakortti- tai nimikirjatiedoistaan. Poliisiviraltaan miehet olivat pääosin nuorempia tai vanhempia konstaapeleja⁶³, vain 3 palveli korkeammassa viroissa. Poliisitaustaisista kolme ei ollut Erikoisryhmään tullessaan poliisivirassa (viimeisimpinä ammatteina konttoripäällikkö, liikeapulainen ja kanta-aliupseeri). Kaksi miehistä taas harjoitti poliisityönsä ohella sivutoimia, toinen ammattimuusikkona (musiikeri) ja toinen perheensä omistamalla tilalla maanviljelijänä. Useimmat olivat aloittaneet poliisiuransa hieman yli 20 vuoden iässä 1930-luvulla ja omasivat siten jatkosodan alkuun mennessä n. 10 vuoden työkokemuksen. Poliisitausta oli henkivartioryhmän lisäksi ylipäättään valvontaosastolaisille melko yleinen ammattitausta ja erityisen painottuneesti edustettuna osaston suorittavissa ja alemmissa päällystätehtävissä, kuten etsivinä ja tarkastajina palvelleissa. Selkeä poliisitaustasta saatava etu oli tottumus ja perusvalmiudet yllättävien tilanteiden kohtaamiseen, ratkaisemiseen ja voimankäyttöön. Ainakin rikospoliiseina toimineet olivat myös todennäköisesti tottuneet henkivartioinnin tavoin erityistä huomaamattomuutta edellyttäneisiin tehtäviin. Kuitenkaan poliisitausta ei näytä olleen välttämätön ehto henkivartioitehtävään ottamiselle.⁶⁴ Siviilitaustan suhteen Panschinin otoksen etsiviin, joista 69% oli poliisitaustaisia, verrattuna Erikoisryhmässä palveli hieman enemmän muilta ammattitaustoilta tulleita. Muita henkivartijoiden edustamia ammattitaustoja olivat opiskelija (4, joista kaksi yliopisto-opiskelijaa), toimittaja (2), liikeapulainen (2), kauppias, palomies, maanviljelijä ja konttoristi. Kaksi miehistä oli puolustusvoimien vakinaisessa palveluksessa kanta-aliupseereina.⁶⁵ Suojeluskuntataustasta löytyy maininta 21 miehen (58%) osalta. He olivat kuuluneet suojeluskuntiin keskimäärin hieman yli 7,5 vuoden ajan, muutama

⁶³ Rikospoliisitehtävissä palvelleista konstaapeleista käytettiin tuolloin yleisesti rikosetsivä -nimikettä.

⁶⁴ Henkilösuojaustehtävän kannalta hyödyllistä aiempaa kokemusta olivat esimerkiksi huomiota herättämättä toteutetut kohteen tarkkailu- eli postaustehtävät. Henkivartijoiden työskentely pareittain mahdollisti myös kokemuksen vähittäisen siirtämisen kollegalle, jolla ei ollut poliisityön rutiinia.

⁶⁵ Heistä toinen oli edellä mainittu entinen konstaapeli, joka oli sittemmin toiminut kanta-aliupseerivirassa rehimestarina, kengitysseppänä ja opetusaliupseerina eri joukko-osastoissa 1920-luvun alkupuolelta saakka.

tosin lähemmäs tai yli 20 vuottakin. Akateemiseen Karjala-Seuraan kuului sen sijaan aineistoon lukeutuvista tiettävästi vain yksi.⁶⁶

Erikoisryhmän jäsenistä niukka enemmistö (20, 55%), oli kotoisin maaseutupaikkakunnilta. Kaupunkilaistaustaisista 7 oli syntynyt suurissa kaupungeissa (Helsinki, Turku, Tampere, Oulu, Viipuri), muut lähinnä maakuntakeskuksiksi luokiteltavissa. Päämajakaupunki Mikkelistä kotoisin oli kolme ja lisäksi kolme muuta oli asunut kaupungissa myöhemmin elämässään, joten pääasiallinen sodan aikainen toimintaympäristö oli ainakin osalle henkivartijoista entuudestaan tuttu. Kotipaikkakuntien osalta eniten miehistä oli kirjoilla Helsingissä (12), Turun seudulla (5) ja Lahdessa (3), entisen Viipurin läänin alueelta tulleita evakkoja oli lisäksi kolme, muiden jakautuessa melko tasaisesti eri puolille maata. Isän ammatin mukaan karkeasti jaoteltaessa oli miehistä perhetaustaltaan lähinnä työväkeä edustavia 5 (14%), erilaisia keskiluokkaan kuuluvia (talolliset, alemmat virkamiehet, kauppiat, kansakoulunopettajat) 28 (78%) ja ylempää keskiluokkaa edustavia (entinen tsaarin upseeri ja asemapäällikkö, maanmittausinsinööri ja rikospoliisin komisario) 3 (8%). Yhteiskunnan maatalousvaltaisuutta heijastelevat erilaiset maatalouteen liittyvät nimikkeet 15 henkivartijan (42%) isien ammateissa.

4.3. Palvelusaika, aiempi palvelushistoria ja palveluskelpoisuus

Erikoisryhmän toiminta-aika jatkosodassa ulottui ajallisesti itse sotaa pidemmälle ajanjaksolle, 19.6.1941–29.11.1944.⁶⁷ Aineistossa kaikkiaan 35 (97%) henkilön osalta oli saatavilla vaihtelevalla tarkkuudella palvelusaikatietoja Erikoisryhmä-ajasta.⁶⁸ Pisimpään yhtäjaksoisesti ryhmässä palvelivat 25.6.1941 aloittanut Into Karhimo (3 v 4 kk 6 pv) ja 8.7.1941 (3 v 3 kk 12 pv) aloittanut Erkki Niinivaara.⁶⁹ Palvelusajan keskiarvoksi asetui n. 13 kuukautta, mutta

⁶⁶ AKS:n jäsenten vähäisyyttä aineistossa selittänee yksinkertaisesti joukon koulutuksellinen tausta, sillä AKS oli leimallisesti ylioppilaiden yhdistys. Sitä vastoin varhaisemmassa talvisodan aikaisessa, pääasiassa ylioppilaista muodostetussa henkivartiostossa toimi ainakin neljä AKS:n jäsentä. (Jäsenyys todennettu luettelosta teoksessa Aitola et al. 1995)

⁶⁷ Jälkimmäinen päivämäärä on johdettu viimeisten ryhmään kuuluneiden kotiuttamispäivämääristä. Marras-joulukuun 1944 taitteessa marsalkan henkivartiointi siirtyi sodanaikaisen valvontaosaston korvanneen, rauhanaikaisen kokoonpanon mukaisen Pääesikunnan valvontatoimiston vastuulle marsalkka-presidentin turvallisuusvartiostona. Tämän vartioston palvelukseen siirtyi muutamia jatkosodan aikaisia henkivartijoita, mutta pääsääntöisesti siihen rekrytoitiin marraskuun mittaan kokonaan uusi henkilöstö. (PvPE:n Valv.tsto, turvallisuusvartiointia koskevaa kirjeenvaihtoa 1944–1945, T-10805/5. KA.)

⁶⁸ Palvelusaika on laskettu tulopäivästä kotiutumispäivään tai muuhun palveluksen päättymisajankohtaan, ko. päivä mukaan luettuna. Milloin ajankohta on tiedossa vain kuukauden tarkkuudella, on alkamisajankohtana käytetty kuukauden ensimmäistä ja päättymisajankohtana kuukauden viimeistä päivää.

⁶⁹ Karhimo ja Niinivaara osallistuivat myös useimmille Mannerheimin virkamatkoille, joten he ovat selvästikin olleet ryhmän päällikön luotetuimpia miehiä. Tämä ilmenee epäsuorasti myös heidän itsensä palvelusajastaan kertomassa. (Pentti Karhimo, haastattelu 12.6.2018; Nurminen 1963).

loppusyksyn 1944 kotiutusvaiheiden aiheuttamat poikkeusjärjestelyt vääristävät osaltaan keskiarvoa. Rajattaessa marraskuussa 1944 lyhytaikaisesti ryhmään tulleet täydennysmiehet pois, asettuu näin supistetun 28 miehen joukon palvelusajan keskiarvoksi n. 15 kuukautta. Tästä on johdettavissa päätelmä, että henkivartijoiden osalta pyrittiin mahdollisimman vähäiseen vaihtuvuuteen, jota tukee myös tehtävän vahvasti kokemuseräiseen osaamiseen painottunut luonne. Kuitenkin etenkin poliisitaustaista henkilöstöä tarvittiin myös siviilitehtävissään, josta syystä vain pienehkö osa poliisitaustaisista (6 hlöä, 26%) saattoi palvella yhtäjaksoisesti yli kahden vuoden ajan.

Sisällissotaan 1918 oli osallistunut kolme henkivartijana toiminutta, kaikki valkoisella puolella. Heistä vain yksi, vuonna 1896 syntynyt aineiston vanhin oli ottanut osaa varsinaisiin sotatoimiin, mutta mielenkiintoisena seikkana kaksi muuta olivat 12- ja 14-vuotiaina toimineet esikuntalähetteinä. Erään henkivartijan isä oli puolestaan osallistunut sotaan punaisella puolella, mutta kyseinen v. 1913 syntynyt mies oli tästä huolimatta suorittanut varusmiespalveluksensa ratsuväessä – aikakauden eliittijoukoissa – ja saanut vieläpä aliupseerikoulutuksen, joka 1930-luvulla oli poikkeuksellista punaisen perhetaustan omanneille.⁷⁰ Talvisotaan osallistuneita joukossa oli 23 (64%). Ryhmään asemasotavuosina 1942–1943 tulleista oli 16 miestä (44% kaikista) palvellut jatkosodan alkuvaiheen rintamajoukoissa. Edelleen aineistoon lukeutuvista 8 (22 %) oli haavoittunut ennen henkivartiotehtävään päätymistään, kaksi peräti kahteen otteeseen. 27 miehen osalta oli löydettävissä tieto palveluskelpoisuusluokista, joihin he jakaantuivat seuraavasti: A I (21), A II (3), B I tai B II (3). B-palveluskelpoisuusluokkien aikalaismääritelmä kuului: "*[n]e asevelvolliset, joiden terveydentila ei salli osallistumista kaikkein raskaimpaan asepalvelukseen, mutta kyllä kevyempään, ns. apupalvelukseen [...]*"⁷¹ Tähän luokkaan kuuluneista kolmesta miehestä yhdellä syynä oli kesällä 1941 tapahtuneesta haavoittumisesta johtunut vaikea jalkavamma, toisella insuliinihoitoa aiemmin edellyttänyt, syksyllä 1941 diagnosoitu sokeritauti (*diabetes mellitus*) ja kolmannella laajat, mahdollisesti toimintaa rajoittavat arvet. Myös A-luokkaan lukeutuneissa oli erilaisista terveysongelmista kärsineitä. Eräällä vanhemmista miehistä oli taustanaan talvisodan aikana koettu ns. kranaattikauhureaktio (*reactio psychogenea*), joka oli edellyttänyt puolentoista kuukauden mielisairaalahoidoa.⁷²

⁷⁰ "Aarne L.":n kantakortti. KA; asevelvollisten karsinnasta poliittisin perustein Nurminen 2008, s. 58–59.

⁷¹ Somer 1940; LTO 1943.

⁷² Aineistoon kuuluvien kantakortit. KA.

Hieman yllättäen mitään edellä mainituista syitä ei kuitenkaan oltu katsottu sellaisiksi, että ne olisivat vaarantaneet henkivartiotehtävän asianmukaisen hoitamisen. Tehtävää ei siis ilmeisesti pidetty sotilastehtävien mittapuulla fyysisesti erityisen vaativana, siitäkään huolimatta, että siihen sisältyi mahdollinen voimankäytön tarve, josta on myös konkreettisia esimerkkejä.⁷³ Fyysinen koko oli kuitenkin jossakin määrin huomioitu henkilövalinnoissa, sillä kantakorttitietojen perusteella henkivartijat olivat keskimääräistä tuolloista suomalaissotilasta (170,58 cm) pidempiä; keskipituus aineistossa oli 175,1 cm. Toisaalta pituuden vaihteluväli oli myös melko suuri, 162–193 cm, mutta määrällinen enemmistö asettui keskiarvosta ylöspäin: 175 cm pituisia tai pidempiä oli peräti 19 (53%) – joista valtaosa poliisitaustaisten joukkoon kuuluneita – kun taas 170 cm pituisia tai lyhyempiä oli vain 6 (17%).⁷⁴ Kaikki miehistä lienevät olleet varsin hyväkuntoisia ja lyhyemmän puoleisetkin fyysisesti ilmeisen vahvoja. Monella, erityisesti poliisitaustaisilla, oli merkittäväkin urheilutaustaa.⁷⁵

Valvontaosaston muissa tehtävissä, lähinnä rintama- ja kotialueen alatoimistojen etsivinä, oli ennen henkivartioryhmään tuloaan palvelleet varmuudella miehistä 11 (30%). Tällaiset miehet voidaan muutamaa poikkeusta lukuunottamatta mieltää tehtävään tilapäisesti komennetuiksi (palvelusajan keskiarvo 2,6 kk) ja heidän palveluksensa ryhmässä ajoittuikin tyypillisesti vaiheisiin, jolloin ryhmään tarvittiin täydennystä. Suurin yksittäinen joukko osaston muista tehtävistä siirrettyjä ja vakituisen henkilökuntaan kuuluneita tuli ryhmään korvaamaan kotiutuvia reserviläisiä kotiuttamisten alettua lokakuussa 1944.⁷⁶

⁷³ PM Valv.Os:n Mikkelin alatoimiston kuulustelupöytäkirja n:o 25/43 sal. [Ylipäällikön autoon yrittäneen sotamiehen pidätystä koskeva selostus ja tapauksen yhteydessä suoritetyt kuulustelut], 6: Päämajan asiakirjoja 1939–1945, GMA. KA. Tehtävään päätyminen haavoittumisen jälkeen mainitaan erikseen myös Matti Paanasen haastattelussa (Hotinen 1967).

⁷⁴ 34 miehen osalta pituus oli merkitty kantakorttiin. Puuttuvista kahdesta toisen osalta se on ollut mahdollista arvioida silmämääräisesti ryhmäkuvasta, jossa tämä seisoo samalla tasalla sellaisten miesten vieressä, joiden pituus on varmuudella tiedossa. (SA-kuvat nro:t 152709 ja 152864). Siten pituutta koskevat huomiot kattavat aineistosta 35 miestä. Suomalaissotilaiden keskipituus vuonna 1941 oli 170,58 cm. (Suomen tilastollinen vuosikirja 1942, s. 56). Eräs selittävä tekijä korkeahkolla keskipituudelle voi olla myös poliisitaustan yleisyys, sillä etenkin Liikkuvassa poliisikomennuskunnassa (LPK) palvelleilta edellytettiin vähintään 174 cm pituutta ja useimmat Erikoisryhmän poliisitaustaisista olivat aloittaneet työuransa 1930-luvulla nimenomaan LPK:ssa. (Kosonen 1940).

⁷⁵ Tyni 2018, viite 57. Mered Merisavo oli kansallisella tasolla menestynyt pitkien matkojen juoksija ja Artturi Lindman Kalevan Kisoissa 1948 mitalisijoille yltänyt moukarinheittäjä. Myös Nils Nilssonilla, Anton Miikkulaisella, Eino Rantalaisella ja Atte Kalajoella oli saavutuksia yleisurheilijoina. Nyrkkeilytaustaa puolestaan oli Sigfrid Kaivannolla, Into Karhimolla ja Kaarle Palolla. (Koivisto 1992; Sallamaa 2017, s. 140; Anna-Maija Tuokkola, sähköpostiviesti 6.5.2019; Olli Kaivanto, sähköpostiviesti 20.3.2021; Pentti Karhimo, haastattelu 31.5.2018; Kalevi Haavisto, sähköpostiviesti 20.1.2022).

⁷⁶ “Erikoisryhmän toiminta ajalla 6–9.11.44”, PM:n Valv.os:n päällikölle osoitettu [Erikoisryhmän päällikön] luutnantti N. Nilssonin kirjelmä, n:o 18/44/sal., 20.11.1944, T-10805/6. KA.

4.4. Rekrytoituminen

Ylipäällikön sotilashenkivartijaksi päätymiseen voidaan kärjistetysti sanoa olleen yhtä monta tietä, kuin tehtävässä toimineita henkilöitäkin. Joitakin yleispäteviä huomioita kaikkia tehtävässä toimineita koskien voidaan kuitenkin esittää. Tärkein ja ehdottomin yleinen vaatimus päämajan valvontaosaston palvelukseen ottamiseen oli niin kutsuttu poliittinen luotettavuus, josta selkeä tae oli esimerkiksi suojeluskuntaan kuuluminen. Myös poliisitaustaisia pidettiin lähtökohtaisesti luotettavina.⁷⁷ Osastoon ehdolla olevan tuli lisäksi pääsääntöisesti olla jonkun jo osastossa palvelevan tuntema; Vladimir Panschin käyttää tästä käytännöstä osuvaa nimitystä ”hyväveliverkosto”.⁷⁸ Rekrytoinnit siis tapahtuivat linkkihenkilöiden välityksellä. Mikäli tämä otetaan kirjaimellisesti, voidaan jokaisen osaston ulkopuolelta tulleen kohdalla olettaa olleen hänet henkilökohtaisesti tuntenut valvontaosastolainen, joka saattoi mennä uudesta kandidaatista takuuseen. Konkreettinen esimerkki tästä oli Into Karhimon tulo henkivartioryhmään jatkosodan alussa. Karhimo oli ryhmän päällikön Erik Blåfieldin perhetuttava ja tämä oli mitä todennäköisimmin esittänyt Karhimoa tehtävään, jolloin valvontaosasto teki hänestä henkilövarauksen osaston käyttöön.⁷⁹ Myös lokakuussa 1942 Erikoisryhmässä aloittaneen Kaarle Palon päätyminen valvontaosastoon noudatti tätä periaatetta. Hänen vanhempi veljensä Urho Palo oli ollut osaston vakituisessa palveluksessa loppukesästä 1940 saakka ja osaston tiedustellessa sisäisesti sopivia kandidaatteja täydennystä varten, oli tämä maininnut kaasusuojelukomppaniassa palvelleen veljensä, jonka tausta ratsuväessä saattoi myös osaltaan lisätä sopivuutta henkivartiotehtävään.⁸⁰

⁷⁷ Panschin 2000, s. 31–32; Saarenheimo 1993; Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa; poliittisen luotettavuuden käsitteestä myös Nurminen 2008, s. 58; poliisien poliittisesta taustasta ennen vuotta 1945, Jansson et al. 2018, s. 84. -- Kuriositeettina näyttäytyy tapaus, jossa henkivartija ”Aarne L.”:n lähisukulaiset olivat 1920-luvun loppupuolella olleet aktiivisissa rooleissa maanalaisessa kommunistisessa toiminnassa ja toinen heistä oli saanut maanpetoksesta vankeustuomionkin. Tuomittu oli kuitenkin sittemmin muuttanut jyrkästi näkemyksiään, paljastanut aiemmat verkostonsa (nk. täysi tunnustus) ja päätenyt lopulta taustastaan huolimatta Valtiollisen poliisin palvelukseen, mikä ilmeisesti riitti ”katumusharjoituksesta” ja hälvensi perhetaustaan kohdistuneita epäluuloja. (EK-Valpo, henkilömappi 318a. KA.)

⁷⁸ Panschin 2018, s. 123–124; Panschin 2000, s. 30–33. Hieman samankaltainen käytäntö on ollut tyypillinen tiedustelu- ja vastatiedusteluorganisaatioissa kansainvälisestikin. Esimerkiksi Englannissa oli toisen maailmansodan aikana käytössä varsin samankaltainen rekrytointiperiaate. (Selection of Staff, muistiossa War Cabinet: Security, 27.5.1941, CAB 67/9/43. TNA. <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-67-9.pdf> viitattu 17.2.2022)

⁷⁹ Into Karhimon kirjallinen todistus, Espoon kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1943. Helsingin tuomiokunnan I arkisto. KA; Luettelo niistä Helsingin kaupungin poliisilaitoksen viran- tai toimenhaltijoista, jotka sodan aikana joutuvat puolustuslaitoksen palvelukseen [Karhimoa koskeva henkilövaraus; asiakirja päivämätön, todennäköisesti keväältä 1941]. 7: Yleinen kirjeenvaihto sekä henkilöluettelot. Esikunnan asevelvollisuusasiaintoimisto, Helsingin suojeluskuntapiiri, T-10981/5. KA. -- Blåfieldin ja Karhimon vuoteen 1938 ulottunut tuttavuus ilmenee Blåfieldin avioero-oikeudenkäynnin todistajanlausunnoista. Karhimo aloitti henkivartioryhmässä vajaan viikon kuluttua sen perustamisesta, 25.6.1941. (Into Karhimon kantakortti. KA; Into Karhimon päiväkirja 1943, merkintä 14.12.1943)

⁸⁰ Kalevi Haaviston sähköpostiviesti tekijälle 17.1.2022. Ratsastustaitoiset henkivartioryhmän jäsenet saattoivat osallistua ylipäällikön ratsastusretkille ratsastavana turvamiehenä. Pääasiassa tästä huolehtivat päällikkö Blåfield ja kornetti Unto Laitinen. (Ks. esim. SA-kuvat nro:t 26970 ja 139324).

Kartoitettaessa aineistoon lukeutuvien sidettä valvontaosastoon, on edellä mainittujen esimerkkien kaltainen todennäköinen tai mahdollinen henkilökytkös osoitettavissa 28 (78%) miehen kohdalla.⁸¹ Yleisien vaatimusten lisäksi voidaan hahmottaa muutamia nimenomaan henkivartioitehtävissä relevantteja taitoja, joita ryhmään otettavilta edellytettiin. Nämä voidaan edelleen jakaa “koviin” ja “pehmeisiin” kyvykkyyksiin. “Kovien” kyvykkyyksien osalta on fyysinen suorituskyky jo tullut mainituksi. Keskeinen, joskaan ei ehdoton vaatimus oli myös hyvä ampumataito, josta monen Erikoisryhmän miehen osalta löytyy näyttöä (44 % oli saanut eri asteisia ampumasuoritusmerkkejä tai menestynyt ampumakilpailuissa).⁸² Osa miehistä oli myös ajo- ja ratsastustaitoisia.⁸³ “Pehmeistä” kyvykkyyksistä tärkein oli yleinen hyvä arvostelukyky ja taito lukea ihmisiä ja tilanteita, ns. sosiaalinen pelisilmä ja etiketti. Henkivartiointiinsa ylipäättään kiusaantuneesti suhtautunut Mannerheim oli erittäin tarkka siitä, ettei toiminta herättänyt huomiota, joten tilanteisiin puuttumisen tuli olla harkittua – toisaalta sen tuli samalla myös olla nopeaa ja oikein mitoitettua.⁸⁴

4.5. Valintaprosessi ja valintojen onnistuminen

Ennen Erikoisryhmään tuloaan useimpia miehistä oli valmennettu vastavakoilun perusteisiin ja tulevaan tehtäväänsä vaihtelevan mittainen aika valvontaosaston pääosastossa Mäntyharjulla.⁸⁵ Tämän koulutusjakson pituus on tiedossa 21 miehen (58%) osalta ja se vaihteli 1–62 päivän

⁸¹ Esim. ryhmän kolmen nuorimman miehen, Olavi Sinervän, Aimo Holtinkosken ja Olavi Mannermaan poliisitaustaiset isät olivat palvelleet valvontaosastossa talvisodan aikana. Samoin monella poliisitaustaisella oli osastossa aiemmin palvelut kollega, joka on voinut suosittaa tätä. Myös AKS oli keskeinen rekrytointikanava Päämajan valvonta- ja tiedusteluosastoihin, mutta henkivartijoiden kohdalla tämä kytkös ei ollut merkityksellinen, kuten edellä (viite 62) on esitetty. (Jussi Saukkosen haastattelu 29.3.1983, STM-kokoelma. KA; Seppo Sinervän haastattelut 18.11.2020 ja 19.11.2020.)

⁸² Erkki Niinivaaran mukaan kuitenkin läheskään kaikki miehet eivät “ainakaan ennen palvelukseen [henkivartioryhmässä] joutumistaan” olleet erityisen hyviä ampujia. (Nurminen 1963)

⁸³ Mahdollinen ajokortti oli merkitty kantakortteihin siinä määrin vaihtelevasti, ettei sitä ollut mielekästä tarkastella. Pääasiassa ajamisesta huolehtivat ryhmän nimetyt autonkuljettajat, mutta jotkut henkivartijat, kuten automyyjänä työskennellyt Erik Blåfield, olivat myös varsin kokeneita automiehiä. Lähtökohtaisesti pyrittiin siihen, että vuorossa oli aina ajotaitoinen henkilö. Ratsastustaitoa tarvittiin lähinnä marsalkkaa tämän ratsastusretkillä seurattaessa, mikä oli ryhmän päällikön tai varapäällikön tehtävä. Käytännössä vain Blåfield ja kornetti Unto Laitinen seurasivat marsalkkaa ratsain. (Saarenheimo 1993).

⁸⁴ Mannerheimin kiusaantuneesta suhtautumisesta suojaukseensa on useita kuvauksia eri lähteissä, esim. Hotinen 1967; Pulkkinen 1992; Virkkunen 1989, s. 143–144. -- Jotkut henkivartijoista selvästi tiedostivat vähäeleisyyttä ja hienovaraisuutta edellyttäneen tehtävänsä “mahdottomuuden” vallinneiden reunaehtojen puitteissa, ainakin jälkikatsannossa; esimerkiksi Artturi Lindman ja Erkki Niinivaara mainitsevat huomioineensa riskitekijöinä talojen katot ja korkeiden aitojen suojaamat pihamaat, joista käsin murhayritys olisi voitu tehdä ilman, että henkivartijoilla olisi ollut tosiasiallisia mahdollisuuksia sitä ajoissa estää. Haastetta lisäsi myös se, että Mannerheim noudatti Mikkelisä säännöllistä, toistuvaa päivärytmiä liikkumisensa suhteen ja suosi yleensä samoja kävelyreittejä. (Nurminen 1963; Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa.)

⁸⁵ Panschin 2018, s. 124; Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa. Pääosasto siirtyi elokuussa 1943 Helsinkiin, josta edelleen helmikuussa 1944 Kärkölään. Pääosastossa annetun koulutuksen sisällöstä ei ole tarkempia tietoja, mutta oletettavasti se ei niinkään keskittynyt henkivartiointiin, vaan oli yleisemmin valvontaosaston tehtäväkenttään. Ajatuksena lienee ollut antaa perusvalmiudet kaikenlaisiin osaston tehtäviin. Henkivartiointin perusteet taas opittiin käytännön työssä.

välillä, ollen keskimäärin hieman yli kaksi viikkoa (14 pv) ja pidentyneen sodan loppupuolta kohden. Pisimpien jaksojen osalta aika on voinut sisältää myös lyhytaikaista palvelusta valvontaosaston muissa tehtävissä. Tähän aikaan on lisäksi sisältynyt henkivartijatehtävään soveltuvuuden tutkiminen, joka käsitti erilaisia kokeita. Eräs tällainen “soveltuvuskoe” oli taktista ymmärrystä mitannut tehtävä, jossa kokelaan eteen levitettiin rakennuksen piirustukset ja tämän tuli kuvailla, miten tiloissa suoritettaisiin kotietsintä turvallisesti, mahdolliset piiloutuneet viholliset huomioiden. Myös joulukuussa 1942 Erikaisryhmässä aloittanut Artturi Lindman mainitsee muistelmakuvauksessaan henkivartijatehtäviin aiotuille teetetyn kokeita. Sen sijaan vajaata puolta vuotta aiemmin, heinäkuussa 1942 ryhmään tullut Atte Kalajoki kertoo haastattelussaan, miten minkäänlaisia kokeita tai koulutusta ei ainakaan hänen kohdallaan ollut edessä ennen tehtävään siirtoa, mutta toteaa kuulleensa myöhemmin tällaista järjestetyn.⁸⁶ Tästä voidaan johtaa päätelmä, että henkivartijakandiaattien soveltuvuuden testaaminen ja orientoiva koulutus tehtävään on systematisoitu viimeistään loppuvuoden 1942 ja kevään 1943 välillä. Valintakokeilla pyrittiin selvästikin tunnistamaan henkilökohtaisten ominaisuuksiensa osalta kehityskelpoiset kandidaatit, jotka voisivat kasvaa tehtävänsä. Tärkein oppi vaativaan palvelukseen vaikuttaa kuitenkin olleen kokeneemmilta henkivartijakollegoilta parityöskentelyn myötä vähitellen siirtynyt kokemusperäinen, hiljainen tieto ja omakohtainen tottuminen tehtävään.

Tehtävän erityistä luottamusta edellyttäneestä luonteesta ja henkivartijoiden ilmeisen tarkasta valintaprosessista huolimatta muutamien heistä edesottamukset herättävät epäilyksiä valintojen onnistumisesta kaikilta osin. Heinäkuussa 1941 eräs ryhmän nuoremista miehistä käytti henkivartioryhmän autoa luvattomasti henkilökohtaisiin ajoihinsa ja sai tästä arestirangaistuksen. Hänet siirrettiin myöhemmin ryhmästä pois.⁸⁷ Toinen, vuonna 1915 syntynyt ja ryhmässä valvontaosaston pääosastosta komennettuna jonkin aikaa palvellut oli syyllistynyt kahdesti juopumukseen ja saanut näistä kurinpidollisia rangaistuksia.⁸⁸ Erään Erikaisryhmässä elokuusta

⁸⁶ Soveltuvuskokeista Virkkunen 1989, s. 143 [lähteenään kornetti Unto Laitinen]; Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa; Saarenheimo 1993. Kalajoen kohdalla “suoravalintaan” lienee vaikuttanut osaltaan aiempi palvelus ylipäällikön henkivartijana talvisodan aikana.

⁸⁷ Ote Päämajan valvontaosaston rangaistuspäiväkirjasta. Liite "Jaakko T:n" kantakortissa. KA.

⁸⁸ Kyseisen henkivartijan, “Martti M:n”, osaksi tuli myös erikoinen tapahtumasarja: täysin ulkopuolinen henkilö hänen nimissään esiintyen oli syyllistynyt kesäkuussa 1941 varkauteen ja myöhemmin keväällä 1942 pahoinpitelyyn, joista molemmista Martti M. tuomittiin ja rikoksista tehtiin merkinnät viranomaisen rekistereihin. Tapaus tuli asianomaisen, oikean Martti M:n, itsensä tietoon vasta, kun hän havaitsi erään oikeustoimen yhteydessä yllättäen olevansa kansalaisluottamusta vailla. Monimutkaisen asian selvittely johti lopulta väärin tuomioiden purkuun hänen osaltaan ja niiden oikaisuun todellisen syyllisen, Martti M:n tunteneen Johannes H:n, nimiin. Huomionarvoista on, ettei valvontaosastossa ilmeisestikään oltu tietoisia, että ylipäällikön henkivartijana ja

1943 palvelleen ylikersantin palvelus puolestaan katkesi talvella 1944 liian pitkäksi venähtäneeseen eväiden syömiseen kesken yöllisen vartiovuoron, joka katsottiin palvelustehtävän laiminlyönniksi. Raskauttavana taustana oli aiempi rangaistus juopumuksesta. Asiassa oli tosin jonkin verran tulkinnallista ristiriitaa ryhmän päällikön Blåfieldin ja kyseisen etsivän välillä siitä, minkä mittaiset tauot olivat vuoron aikana sallittuja ja tapauksen oikeuskäsittelyssä ilmeni, ettei Erikoisryhmälle oltu missään vaiheessa annettu varsinaisia kirjallisia toimintaohjeita.⁸⁹ Kokonaisuutena tarkastellen kuitenkin edellä kuvatun kaltaiset tapahtumat jäivät lähinnä “kauneusvirheiksi”; rikkomuksiin oli puututtu välittömästi ja niistä rangaistu tiukasti. Mikäli rikkomuksen katsottiin osoittaneen soveltumattomuutta henkivartijan luottamustehtävään, oli asianomainen yleensä samalla kertaa siirretty myös koko valvontaosastosta pois, sillä ehdoton luottamus oli vastatiedustelun muissakin tehtävissä toimimisen elinehto.

5. Suomalaisen sotilashenkivartijoiden profiilit

Erikoisryhmän jäsenistössä voidaan todeta olleen kohtalaisesti vaihtuvuutta. Tähän vaikutti ennen kaikkea sodan kesto, mikä edellytti osan miehistä vapauttamista siviilitehtäviinsä ja korvaamista uusilla. Samalla ryhmän rakenne muuttui sodan edetessä. Alkuvaiheen vahva poliisipainotteisuus alkoi hiljalleen tehdä tilaa rintamasotilastaustaisille. Loppuvuodesta 1943 ja erityisesti kotiutusten alettua loka-marraskuussa 1944 ryhmään alkoi lisäksi tulla valvontaosaston sisältä toisista tehtävistä siirrettyjä täydennysmiehiä. Siten aineistossa esiintyvät henkilöt ovat karkeasti jaettavissa näihin kolmeen henkilöluokkaan tai arkkityyppiin: 1) *poliisitaustaiset* (7 hlöä, 19%), 2) *rintamasotilaat* (14 hlöä, 39%) ja 3) *täydennysmiehet* (15 hlöä, 42%). Luonnollisesti luokkien välillä on päällekkäisyyttä, osa poliisitaustaisista oli esimerkiksi palvelleet sodan alkupuolen rintamasotilaina ja tuli henkivartioryhmään vasta haavoittumisen myötä tai muusta syystä rintamapalveluksesta pois siirrettynä. Vastaavasti myös

muutenkin korkealle turvaluokitellussa tehtävässä palvelut henkilö oli – vaikkakin ilman omaa syytään – menettänyt kansalaisluottamuksensa ja saanut rikosrekisterimerkintöjä. Tämä esimerkki osoittaa, miten tiedonkulku valvontaosaston ja siviiliviranomaisten välillä oli selvästikin sota-aikana ainakin ajoittain puutteellista. (“Martti M:n” kantakortti. KA; “Martti M”-n ansioluettelo, AL 10289. KA; Turun raastuvanoikeuden III os. varsinaisasiain ptk 26.6.1941, §1 ja asiakirjavihko. Turun kaupunginarkisto; Korkeimman oikeuden päätös n:o 4394, 1.10.1941. Päätöstaltiot 1941 (Dg:113). Digitaaliarkisto, KA.)

⁸⁹ PM:n Yleisesikunnan KeO, 4.3.1944, § 24 ja asiakirjavihko. KA. Kyseinen ylikersantti “Tauno V.” oli lisäksi syytteessä muutamaa viikkoa myöhemmin tapahtuneesta humalassa esiintymisestä ja vartiomieheen käsiksi käymisestä, josta hänet tuomittiin arestirangaistukseen. Syyte pahoinpitelystä hylättiin näytön puutteesta. Hänet siirrettiin pois Erikoisryhmästä ja samalla valvontaosastosta. -- Myöhemmin, luutnantti Nils Nilssonin toimiessa Erikoisryhmän päällikkönä, oli kirjalliset ohjeet laadittu ja säilyneet, Mannerheimin presidenttikauden aikaiset ohjeet ilmeisesti perustuivat näihin. (Erikoisohjeet Tasavallan Presidentin vartiostolle [marginaalissa päiväys 5.2.45], PvPE Valv.tsto, T-10805/5. KA.)

täydennysmiesten joukossa oli ammattitautaltaan poliiseja, jotka valvontaosasto oli aiemmin priorisoinut osaston toisiin tehtäviin ja siirtänyt henkivartioryhmään vasta myöhemmässä vaiheessa, reserviläisten poistuessa osaston käytöstä. Aineiston henkilöt on siten ryhmitelty luokkiin määrävimmän tekijän perusteella; esimerkiksi rintamapalveluksessa jatkosodan hyökkäysvaiheessa toiminut poliisi on laskettu rintamasotilaaksi, sillä henkivartioryhmä – tai valvontaosasto ylipäätään ei – ollut tällaisen henkilön ensisijainen sodan ajan sijoitus.

5.1. Päälystö

Edellä mainittujen lisäksi voidaan haluttaessa erottaa vielä neljäs, määrällisesti pieni henkilöluokka – *päälystö* – jonka muodostivat Erikoisryhmän päälliköinä ja varapäälliköinä toimineet. He suorittivat pääsääntöisesti henkivartiotehtävää samaan tapaan kuin muutkin ryhmän jäsenet, mutta erityisvastuuna oli toimia marsalkan lähiturvamiehenä tämän virkamatkojen ja korkean profiilin vierailujen aikana sekä valvoa ja ohjata ryhmän päivittäistoimintaa. Kahden jatkosodan aikaisen päällikön taustat olivat toisiinsa nähden varsin erilaiset. Kornetti Erik Rudolf Blåfield (1906–1980) oli entinen Etsivän keskuspoliisin etsivä ja sittemmin 1930-luvun puolivälistä saakka liikealalla toiminut, mutta uudelleen vastavakoilun pariin valvontaosaston palkkalistoille YH-vaiheessa siirtynyt. Henkivartioryhmän johtoon tullessaan hän oli 35-vuotias. Jossakin määrin luonnekuvaa voidaan johtaa Blåfieldista jatkosodan jälkeen laaditusta upseeriarvostelusta, jossa mm. johtajataitoa, järjestelykykyä, vireyttä ja tarmoa luonnehditaan “hyväksi”, aloitekykyä ja käsitys- ja arvostelukykyä sekä fyysistä kuntoa “erittäin hyväksi”, mutta huolellisuutta sitä vastoin vain “tyydyttäväksi”. Palveltuaan Erikoisryhmän päällikkönä kahden vuoden ja 10 kuukauden ajan, Erik Blåfield siirtyi ilmeisesti omasta halustaan valvontaupseeriksi kenttäarmeijaan huhtikuun alussa 1944, eikä palannut enää henkivartioidinnin pariin. Tehtävän aiheuttama henkiselä paineella lienee ollut asiassa osansa.⁹⁰

⁹⁰ Liite PM:n Valv.Os:n kirjelmään n:o 1594/Valv.1./henk. (2.2.1944). PM Henkilöasiaintoimisto, yl. sal. ja henk.koht. kirjeenvaihto 1943–1944, T-17617/4. KA; Reponen 1959; Blåfieldiin kohdistuneesta paineesta antaa dramaattisen kuvauksen Virkkunen 1989, s. 143: “[Eversti, valvontaosaston päällikkö] Rautsuo muistutti häntä aina silloin tällöin: ‘*Muista, jos jotakin marskille tapahtuu, sinua ei ammuta vaan lynkataan*’”, vrt. B:n oma kuvaus, Reponen 1959. Ryhdikkäänä ja sotilaallisena valokuvissa ja luonnehdinnoissa esiintyvän Blåfieldin palvelushistoria ei ollut täydellisen nuhteeton; hänet oli jätetty kahteen otteeseen syrjään ylennysehdotuksista järjestysrikkomusten vuoksi ja maaliskuussa 1944 kolmas ylennysesitys jäi jälleen puoltamatta viittauksella “käyttäytymiseen Helsingissä”. Siirryttyään pois henkivartioryhmästä hänet ylennettiin luutnantiksi rintamalla kunnostautumisen johdosta heinäkuussa 1944 ja hän sai myös 3. luokan vapaudenristin. (Erik Blåfieldin kantakortti. KA.)

Blåfieldin seuraajaksi tuli 25-vuotias ruotsinkielinen luutnantti Nils Vilhelm Nilsson (1918–2018). Hän oli kahdesti haavoittunut Syvärin suunnan rintamaupseeri ja siviiliammattiltaan konttoristi, joka oli tuolloin ennättänyt toimia henkivartioryhmässä vajaan puolentoista vuoden ajan. Kenttäarmeijan 8. Divisioonasta valvontaosaston riveihin siirretyn Nilssonin aiempi kytkös valvontaosastoon jää tuntemattomaksi, mutta on mahdollista, että hän olisi esimerkiksi toiminut sen yhdysmiehenä joukko-osastossaan ja siten ollut divisioonansa valvontaupseerin tiedossa erityisenä luottohenkilönä. Tätä taustaa vasten hän olisi edelleen voinut tulla ehdotetuksi valvontaosastoon siirrettäväksi osaston tarvitessa henkilötäydennyksiä. Nilssonin kohdalla yleisarvosanaksi upseeriarvostelussa muodostuu “hyvä”. Huolellisuus on ainoana seikkana korotettu “erittäin hyväksi”, järjestelykyky taas arvosteltu “tydyttäväksi”. Eräs silmin havaittava ero Nilssonin ja Blåfieldin välillä on Blåfieldin näkyvä rooli marsalkan seurueessa vuosina 1942–1944; esimerkiksi valvontaupseerina palvellut Taavetti Heikkinen nimitti päiväkirjassaan Blåfieldia suorastaan "*Marskin kolmanneksi adjutantiksi*".⁹¹ Nilssonia taas ei juuri Mannerheimin seuruetta hänen päällikkökautensa aikana esittävässä kuvissa näe; hän vaikuttaa tietoisesti toimineen ja johtaneen ryhmäänsä fyysisesti etäämmältä.⁹²

Voidaan pohtia, olisiko varsinaisen henkilöluokan sijaan päällystön kohdalla oikeellisempaa puhua vain lisämääritteestä; Blåfield lukeutui profiililtaan selkeästi *poliisitaustaisiin* ja Nilsson *rintamasotilaisiin*. Keväästä 1942 heinäkuuhun 1943 ryhmän varapäällikkönä toiminut vänrikki Atte Kalajoki oli myös rintamasotilas (hän oli palvellut viestijoukoissa jatkosodan hyökkäysvaiheen ajan), samoin hänen tilalleen tullut ja tehtävässä sodan loppuun toiminut kornetti Unto Laitinen (palvelushistoria talvisodassa ja jatkosodan alkupuolella jalkaväkijoukoissa, sittemmin koulutusupseerina ratsuväen koulutuskeskuksessa).⁹³

⁹¹ Heikkinen 2011, s. 285 (merkintä 21.4.1944); Reponen 1959; Erik Blåfieldin ja Nils Nilssonin kantakortit liitteineen. KA. Adjutanttien, joita Mannerheimilla oli jatkosodan aikana kaksi (vanhempi ja nuorempi), tehtävänä oli ylipäällikön avustaminen tämän päivittäisissä virkatoimissa. He huolehtivat esimerkiksi vierailujen ja virkamatkojen järjestelyistä, esittelyistä, aikatauluista ja päivittäisistä juoksevista asioista, jotka vaativat marsalkan huomiota. Henkivartijoiden tavoin jompi kumpi adjutanteista oli aina tämän läheisyydessä ja käytettävissä. Vanhemman adjutanttin, everstiluutnantti Ragnar Grönvallin vastuulla olivat lisäksi yltäosaisesti Mannerheimin turvallisuuteen liittyvät asiat; henkivartioryhmä saikin usein yksityiskohtaisimmat ohjeensa matkasuunnitelmista ja muista järjestelyistä juuri Grönvallin kautta. Heikkisen ilmaisu “kolmas adjutantti” oli leikkimielinen muotoilu Blåfieldin jatkuvasta näkyvästä roolista Mannerheimin läheisyydessä.

⁹² SA-kuva.fi -kokoelman Mannerheimia ja tämän seuruetta esittävät valokuvat huhtikuusta 1944 jatkosodan lopulle, Nilssonin johtaessa henkivartioryhmää, vertailtuna vuosien 1941–1943 kuviin, joissa Blåfield on mukana lähes säännönmukaisesti. Toisin kuin Blåfield, Nilsson ei antanut koskaan haastattelua toiminnastaan ja piti asiasta varsin matalaa profiilia jopa perheensä ja lähisukulaisensa suhteen (Jarmo Pihonen, puhelinkeskustelu 8.4.2018; Heidi Nilsson, puhelinkeskustelu 10.9.2018).

⁹³ Atte Kalajoen ja Unto Laitisen kantakortit. KA. Laitinen teki henkivartijoista kaikkein pisimmän uran; hän jatkoi – sittemmin henkivartioston päällikkönä – Mannerheimin presidenttikauden ajan ja edelleen Paasikiven ja Kekkonen aikana vuoteen 1968.

5.2. Henkivartioryhmän henki – “Esprit de Corps du Groupe spécial”

Erikoisryhmäläisten keskinäistä henkilökemiaa ja yhteishenkeä on jälkikäteen vaikea arvioida. Voisi olettaa, että ammattitaustojen erot olisivat herkästi luoneet ryhmään sisäisiä jakolinjoja, esimerkiksi poliisitaustaisten ja muiden välille. Tällaisesta ei kuitenkaan ole viitteitä; todennäköisesti jaettu ymmärrys erikoistehtävän luonteesta ja tärkeydestä, ja toisaalta eräänlainen eliittiasema valikoituna ja vaitiolovaatimuksen sitomana joukkona vahvisti keskinäisistä eroista huolimatta yhteenkuuluvuutta ja joukon henkeä. Toisaalta tehtävän tärkeydestä huolimatta useampi ryhmässä palvelut ja erityisesti poliisitaustaisiin lukeutunut mielsi ainakin ajoittain sen vähempiarvoiseksi rintamasotiluuteen nähden.⁹⁴

Säilyneistä päiväkirjoista käy ilmi, että tilaisuuden tullen ryhmän jäsenet viettivät ainakin jossain määrin vapaa-aikaansa yhdessä; heillä oli tapana käydä esimerkiksi elokuvissa ja upseerikerholla, toisinaan myös urheilla. Myös ryhmän jäsenten ylennyksiä ja palkitsemisia vaikuttaa olleen tapa juhlistaa, tosin usein näihin tilaisuuksiin osallistui myös muita valvontaosastossa palvelevia. Erityisen läheiset välit olivat osaston Mikkelin alatoimistossa palvelevien kanssa, johtuen yksiköiden tiiviistä yhteistyöluonteesta.⁹⁵ Tehtävän aikaisesta yhteishengestä on jotain pääteltävissä myös siitä, että Erikoisryhmästä otetuista yhteiskuvista jaettiin vedokset kaikille ryhmän jäsenille ja näiden kääntöpuolelle ryhmän jäsenet kirjoittivat toisilleen muistoksi nimikirjoituksensa. Tällaisia palvelusaikaisia, joukon yhteenkuuluvuutta korostaneita muistoja on säilynyt usealta jatkosodan aikaisessa Erikoisryhmässä palvelleilta.⁹⁶ Tiedossa ei kuitenkaan ole, että ryhmän jäsenet olisivat pitäneet keskenään erityisemmin yhteyttä yhteisen palvelusjakson jälkeen. Osin tätä voi selittää henkivartioiden organisaatiokontekstin, Päämajan valvontaosaston, toimenkuva ja siitä johtuneet luontevan veteraanitoiminnan haasteet sodan jälkeisinä alkuvuosikymmeninä, mutta todennäköisesti myös kiinnittyminen

⁹⁴ Pentti Karhimon haastattelu 12.6.2018. Myös Erkki Niinivaara mainitsee, miten sotilasvirkamiehinä palvelleita henkivartijoita kutsuttiin toisinaan etenkin rintamamiesten taholta “koiraslotiksi” (Nurminen 1963).

⁹⁵ Heikkinen 2011, s. 322 (merkintä 10.6.1944); Into Karhimon päiväkirja 1943, esim. merkinnät 27.7.1943 ja 19.8.1943. Mikkelin alatoimiston tiloissa säilytettiin mm. Erikoisryhmän aseita ja varusteita. Alatoimisto huolehti myös henkivartijoiden tekemien pidätysten jälkeisistä kuulusteluista ja jatkotoimista, ks. viite 73.

⁹⁶ Hotinen 1967; Kaarle Palon jäämistöstä löytyvä, todennäköisesti vuonna 1943 otettu valokuva nimikirjoituksineen on ilmeisesti sama, kuin Matti Paanasen kyseiseen *Seura*-lehden artikkeliin luovuttama ja se löytyy myös SA-kuvana nro. 152710. (Kalevi Haaviston tekijälle luovuttama kopio. Tekijän hallussa.)

siviiliyhteiskuntaan ja paluu omalle arkiuralle. Tehtävä yhdisti miehiä, mutta vain hetkellisesti.⁹⁷

6. Päätäntö

Tässä tutkimuksessa on pyritty mahdollisimman kattavan henkilöhistoriallisen aineiston avulla vastaamaan tutkimuskysymyksiin marsalkka Mannerheimin sotilashenkivartijoina jatkosodan aikana toimineista henkilöistä ja heidän valikoitumisestaan tehtävään. Kuten edellä on osoitettu, henkivartijat voidaan perustellusti jaotella neljään arkkityyppiin, jotka eivät kuitenkaan ole täysin tarkkarajaisia. Leimallinen piirre Erikoisryhmän jäsenten kuvalle on sodan kehityskaarta mukaileva muuntuminen; alkuun lyhyehköksi arvioitua sotaa varten koottiin heti käytettävissä olleesta valvontaosaston vakituisesta henkilöstöstä ja muutamista *poliisitaustaisista* miehistä pienehkö, seitsenmiehinen henkivartioryhmä. Poliisitaustaisten profiili oli melko homogeeninen ja siinä korostuivat rikospoliisikokemus ja urheilullisuus. Sodan pitkittymisen ja uhkakuvien lisääntymisen myötä sitä jouduttiin sekä vahvistamaan että sen henkilöstöä kierrättämään; osa miehistä oli vapautettava siviilivelvoitteisiinsa ja tilalle järjestettävä uusia soveltuvia. Tämä puolestaan edellytti panostamista valintaprosessiin ja toissijaisesti myös koulutukseen, jotta mahdollisimman monenlaisilta taustoilta olisi saatu rekrytoitua parhaiten soveltuva aines tehtävään. Edellyttäisi lisätutkimusta selvittää, miten tietoinen tämä pyrkimys oli, vai saneliko sitä enemmän esimerkiksi poliisiaineksen saatavuuden vaikeutuminen.⁹⁸ Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkaessa kesäkuussa 1944 kolme vuotta toiminut Erikoisryhmä oli kokoonpanoltaan varsin toisenlainen kuin perustamisvaiheessa kesäkuussa 1941; se oli kaksinkertaistunut vahvuudeltaan 14-miehiseksi, jokseenkin laajentunut ikähaarukaltaan (21–42, 1944 vs. 22–35, 1941) ja ammattitaustoiltaan; poliisitaustaisten osuus oli laskenut alun n. 70%:sta 40%:iin. Yhtä lukuunottamatta kaikki olivat palvelussuhteeltaan nyt reserviläisiä, siinä missä kesäkuussa 1941 yli puolet olivat valvontaosaston vakituista henkilöstöä. Vallitsevana

⁹⁷ Pentti Karhimon haastattelu 12.6.2018; Seppo Sinervän haastattelut 18.11.2020 ja 19.11.2020; Olli Kaivannon ja Kalevi Haaviston sähköpostiviestit. Myöskään Atte Kalajoen elämänvaiheita sotavuosien jälkeen kartoittanut Kari Sallamaa ei laajaan henkilöhistorialliseen aineistoon perustuvassa elämäkerrassaan viittaa yhteydenpitoon toisten henkivartijoina toimineiden kanssa (Sallamaa 2017; Kari Sallamaan tiedonanto 4.1.2018). -- Useita Päämajan valvontaosastossa palvelleita siirtyi jatkosodan lopun epäselvässä tilanteessa Ruotsiin, mukaan lukien ainakin yksi henkivartijana toiminut. Myös ns. “vaaran vuosien” aikana vastavakoilussa toimineet olivat Valtiollisen poliisin erityisen huomion kohteena ja moni pelkäsi poliittisesti motivoituja pidätyksiä. (Lindstedt 1999, s. 577–579; Heikkinen 2011, s. 299; ks. myös Salin 2005, s. 191–192).

⁹⁸ Poliisitaustaisia tarvittiin enenevästi paitsi siviilitoimissaan, myös armeijan muissa tehtävissä, kuten sotapoliiseina ja Suomeen liitettyjen alueiden siviili- ja sotilashallinnon järjestys- ja turvallisuustehtävissä. (Aineistoon kuuluvien poliisitaustaisten kantakorteissa esiintyvät maininnat vapauttamistarpeesta. KA.)

arkkityyppinä olivat nyt *rintamasotilaat*. Myös päällikön vaihdos Blåfieldista Nilssoniin heijasteli tätä profiilin muutosta. Suomelle asetettuihin rauhanehtoihin kuulunut reserviläisten nopean kotiuttamisen vaatimus ajoi ryhmän vielä kertaalleen muuntumaan. Viimeiset viikkonsa se toimi melkein yksinomaan *täydennysmiesten* varassa, joita aiemmin oli nähty ryhmässä vain yksittäisinä ja lyhyitä aikoja kerrallaan.

Ylipäällikön sotilashenkivartijan tehtävä oli etenkin henkisesti vaativa, sillä se edellytti täydellistä valppautta ja reaktiokykyä, yhdistyneenä hyvään tilanteiden lukutaitoon ja tilannetajuun. Lisäksi tehtävään kuulunut ehdoton vaitiolovaatimus teki ansaitun arvonannon siinä toimineita kohtaan mahdottomaksi; kriittisestä taustaroolista oli sodan jälkeisessä ajassa vaiettava. Sellaisena, kuin jatkosodan historia lopulta toteutui, eivät henkivartijat joutuneet kertaakaan käyttämään äärimmäisiä keinoja marsalkan suojelemiseksi; tulitaisteluilta vältyttiin ja yksittäisiä uhkatilanteita lukuunottamatta tehtävä oli yleisesti ottaen turvallinen.⁹⁹ Ennen aseiden vaikenemista syksyllä 1944 ei tästä kuitenkaan ollut kenelläkään varmuutta ja siksi tehtävää oli sodan loppuun asti – ja sen jälkeenkin – hoidettava äärimmäisellä valppaudella. On tietysti mahdotonta sanoa varmaksi, miten Erikoisryhmä olisi esimerkiksi yllätyshyökkäyksen torjumisesta suoriutunut, mutta tässä työssä esitettyjen tutkimushavaintojen perusteella ainakin sen potentiaali suojata päämiestään tällaisessakin tilanteessa oli tehtävänsä tasalla.

⁹⁹ Erikoisryhmä menetti jatkosodassa vain yhden jäsenensä; alikersantti Veikko Unnasjärvi kuoli Kausalan junaonnettomuudessa 17.1.1942 (Veikko Unnasjärven kantakortti liitteinen. KA.) Valvontaosasto oli myös kokonaisuutena melko turvallinen palveluspaikka. Tekijän keräämän aineiston perusteella ainakin 24 osastossa palvelutta menehtyi eri syistä talvi- tai jatkosodan aikana, joista suoraan sotatoimien seurauksena 6. (KA:n *Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet* -tietokannan ja Valpo II:n sotilastoimiston luetteloiden pohjalta laadittu taulukko Päämajan valvontaosaston menehtyneistä. Aineisto tekijän hallussa.) Kuitenkin esimerkiksi marsalkan rintamamatkojen yhteydessä myös henkivartijat joutuivat joskus vihollisen kranaattitulen alle ja Helsingin suurpommitusten aikana talvella 1944 pommeja osui ylipäällikön seurueen välittömään läheisyyteen. (Nurminen 1963; Artturi Lindmanin muistelmakirjoitus. Kopio tekijän hallussa.)

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

- Helsingin suojeluskuntapiiri
 - Esikunnan asevelvollisuusasiaintoimisto
- Helsingin tuomiokunnan I arkisto
 - Espoon kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1943
- Päämaja (PM)
 - Komento- ja henkilöasiaintoimisto (Kom. I.)
 - Komento-osasto
 - Sotahistoriallinen toimisto
 - Yleisesikunnan kenttäoikeus (KeO)
- Puolustusvoimien pääesikunta (PvPE)
 - Valvontatoimisto (Ulk. 3), 1944–1945
- Suojelupoliisin arkisto
 - Henkilömapit
- Valtiollisen poliisin arkisto I (EK-Valpo)
 - Henkilömapit
- Valtiollisen poliisin arkisto II (Valpo II)
 - Sotilastoimiston arkisto
- Yksityisarkistot
 - Gustaf Mannerheimin arkisto (GMA)
 - “Saadun tiedon mukaan” -haastattelukokoelma (STM-kokoelma), Pk 2054
- Sotilaskantakortit
- Puolustusvoimissa vakituisesti palvelleiden nimikirjat / ansioluettelot

Kansallisarkisto, Digitaaliarkisto

- Korkeimman oikeuden arkisto
- Päätöstalot 1941

Kansallisarkisto Oulu

- Atte Bernhard Carolus Kalajoen arkisto

The National Archives (TNA), Kew, Englanti

Turun kaupunginarkisto

- Turun raastuvanoikeuden arkisto

Virallisjulkaisut ja ohjesäännöt

Lääkärintarkastusohjesääntö (L.T.O.). Puolustusvoimain Pääesikunta, lääkintäosasto 1943.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1942.

Vastavakoiluohjesääntö sodan aikana (Vv.O.) 20.9.1929.

Painamattomat lähteet

Karhimo, Into: Päiväkirjat vuosilta 1943 ja 1944. Tekijän hallussa.

Lindman, Artturi: Henkivartija-aikaa koskeva muistelmakirjoitus (20 s.), ilmeisesti 1960-luvulta. Kopio tekijän hallussa.

Haastattelut ja tiedonannot

Olli Kaivanto [henkivartija Sigfrid Kaivannon poika], sähköpostiviesti 20.3.2021.

Atte Kalajoki, 6.1.1993. Haastattelijana Eero Saarenheimo. Yleisradion äänitearkisto.

Pentti Karhimo [henkivartija Into Karhimon poika], 31.5.2018 ja 12.6.2018.

Ilkka Lindman [henkivartija Artturi Lindmanin poika], sähköpostiviesti 16.3.2021.

Kalevi Haavisto [henkivartija Kaarle Palon sukulainen], sähköpostiviestit 16.1.2022, 17.1.2022, 20.1.2022 ja 24.1.2022.

Seppo Sinervä [henkivartija Olavi Sinervän veljenpoika], 18.11.2020 ja 19.11.2020.

Anna-Maija Tuokkola [henkivartija Anton Miikkulaisen tytär], sähköpostiviesti 6.5.2019.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Hotinen Olavi: Mies Marskin suojaryhmästä [Matti Paananen]. *Seura* 12-13/1967.

Koivisto, Pekka: *Marskin varjona. Ylipäällikön turvamiehenä Atte Kalajoki koki historiaa.* Kaleva 31.5.1992

Kosonen, Otto: L.P.K. [Liikkuva poliisikomennuskunta]. *Poliisimies* 2/1940.

Nurminen, Antti: Marskin varjo [Erkki Niinivaara]. *Katso* 14/1963.

Paakkanen, Pertti: Suomen marsalkka sivulta ja takaa eli Marski henkivartijan silmin [Pertti Paakkanen]. *Reservin upseeri* 1967.

Panschin, Vladimir: *Neuvostovakoilu Suomessa Moskovan rauhan aikana.* Sotilasaikakauslehti 4/2006.

Pulkkinen, Kimmo: Marski oli kiusaantunut henkivartijoistaan [Veikko Karesalo]. *Länsi-Savo* 19.7.1992.

Reponen, Oskar: Marskin henkivartija muistelee [Erik Blåfield]. *Seura* 26/1959.

Rumpunen, Kauko I. (1998): Erään isoisän ansioluettelosta. *Sotilasaikakauslehti* 1/1998.

Somer, P. (1940): Asevelvollisten palveluskelpoisuuden luokittelu. *Sotainvaliidi* 3/1940.

Tutka (1954): [kirjoittajaa ei mainita, mahd. Pertti Paakkanen]: Olin Marskin henkivartija. *Tutka* 9/1954.

Uusi Aura (1951): [kirjoittajaa ei mainita]: Marsalkan talvisodan aikaisen salaisen henkivartioston päällikkö kertoo [Theodor Rinne]. *Uusi Aura* 1.4.1951.

Kirjallisuus

Aitola, Ville-Paavo & Aarne Helle (1995): *Akateemisen Karjala-seuran jäsenet*. Kerho 22 ry, Helsinki.

Allonen, Matti, Jari Nykänen & Joel Sjögren (2021): *Jatkosodan asevelimerkit*. Docendo, Jyväskylä.

Ekberg, Henrik (1991): *Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944*. Schildt, Helsingfors.

Heikkinen, Taavetti (2011, toim. Jarmo Nieminen): *Rintaman poliisi: valvontaupseerin päiväkirja 1941–1944*. Ajatus Kirjat, Helsinki.

Heinrichs, Erik (1957): *Mannerheim Suomen kohtaloissa I. Valkoinen kenraali 1918–1919*. Otava, Helsinki.

Hoffmann, Peter (2000): *Hitler's Personal Security: Protecting the Führer, 1921–1945*. Da Capo Press, New York.

Jansson, Julia, Markus Kari, Ilja Kokkonen & Aura Kostianen (2018): *Muodollisesti pätevä? Poliisikoulutus itsenäisessä Suomessa*. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere.

Jägerskiöld, Stig (1976, suom. Kai Kaila): *Talvisodan ylipäällikkö. Sotamarsalkka Gustav Mannerheim 1939–1941*. Otava, Helsinki.

Keskisarja, Teemu (2018): *Vääpeli T:n tapaus ja muita kertomuksia suomalaisesta terroristista*. Siltala, Helsinki. (Alkuperäisteos julkaistu 2010)

Lindstedt, Jukka (1999): *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.

Merikallio, Katri & Tapani Ruokanen (2015, käönt. David Mitchell & Pamela Kaskinen):

The mediator. A biography of Martti Ahtisaari. Hurst & Company, London.

Nieminen, Pekka (2004): *Suomen Tasavallan Vartiosto.* Vapaussodan Invalidien Muistosäätiö, Helsinki.

Nieminen, Pekka (2013): *Päämaja Seinäjoella 1918.* Etelä-Pohjanmaan lottaperinne ry, Seinäjoki.

Nurminen, Tapio (2008): Muuttuva armeija. Teoksessa *Teloitettu totuus* (toim. Jarmo Nieminen & Jukka Kulomaa). Ajatus Kirjat, Helsinki.

Männistö, Anssi & Ville Kivimäki (2017): *Sodan arki.* WSOY, Helsinki.

Panschin, Vladimir (2000): *Kasvottomien miesten sota. Päämajan valvontaosaston toiminta jatkosodassa.* Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos.

Panschin, Vladimir (2018): *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa.* Väitöskirja. Maanpuolustuskorkeakoulu. Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 23.

Panschin, Vladimir (2021): *Kaksoisagentit radioaalloilla. Suomalaisten radioharhautustoiminta 1941–1944.* Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos. Julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 13.

Porvali, Mikko (2021): *Kohti itää. Päämajan kaukopartio-osasto Vehniäinen 1941.* Atena, Jyväskylä.

Salin, Veli (2005): *Sodan unohdetut ja vaietetut.* Pilot-kustannus, Tampere.

Sallamaa, Kari (2017): *Maaailma Ouluna. Atte Kalajoen elämä ja työt.* Oulu-seura ry, Oulu.

Salomaa, Markku (2018): *Punaupseerien nousu ja tuho.* Otava, Helsinki.

Selén, Kari (1980): *C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939.* Otava, Helsinki.

Tuompo, W.E. (1968, toim. Tauno Kuosa): *Päiväkirjani päämajasta 1941–1944.* WSOY, Porvoo.

Tyni, Mikko (2018): Marsalkan varjot: Ylipäällikön henkilösuojaus talvi- ja jatkosodassa. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 38, s. 200–224.

Uotila, Merja (2014): Tavallisuuden tavoittelua : prosopografia elämäkerrallisen tutkimuksen välineenä. Teoksessa Hakosalo, H., S. Jalagin, M. Junila, & H. Kurvinen (toim.), *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*, s. 240–256. Historiallinen arkisto, 141. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Vanhatalo, Antti (2018): *Suomen valtionpäämiehen henkilösuojaus itsenäisyyden alussa.* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu.

Westerlund, Lars (1997): *Polle. Ryssen som blev faktisk överbefälhavare. Generallöjtnanten Paul von Gerich 1873-1951. Del 1.* United Books, Helsinki.

Internet-lähteet

Puolustusvoimien kuvakeskuksen *SA-kuva.fi* -verkkosivusto, <http://www.sa-kuva.fi>, viitattu 15.2.2022. Yksittäisiin kuviin viitattu tunnisteella "SA-kuva" ja kuvan järjestysnumerolla, jolla ne ovat löydettävissä palvelusta.

Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta, <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>, viitattu 9.3.2022.